

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ – ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ
& ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΜΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ: «Η ΠΡΟΓΝΩΣΗ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΚΟΣΜΟ»
ΜΑΝΤΕΙΑ & ΜΑΝΤΙΚΗ – ΟΝΕΙΡΑ & ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΤΟΔΙΤΣΚΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ ΠΑΥΛΟΓΙΑΝΝΗΣ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΕΤΟΣ: 2017-2018
ΚΕΡΚΥΡΑ

Αφιερώνω την εργασία μου στον αξιότιμο καθηγητή μου κ. Ο. Παυλογιάννη, που ανέλαβε να μου αναθέσει το θέμα της πτυχιακής μου εργασίας και να με καθοδηγήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο να φτάσω στην ολοκλήρωσή της. Τον ευχαριστώ ιδιαίτερα για το χρόνο που διέθεσε και για τις πολύτιμες κατευθύνσεις που μου προσέφερε, ώστε να φτάσω στο επιθυμητό αποτέλεσμα της ολοκλήρωσής της. Χάρη στην πολύτιμη βοήθειά του, ολοκλήρωσα το όμορφο αυτό ταξίδι πίσω στο χρόνο, εμπλουτίζοντας τις γνώσεις μου για τον τρόπο ζωής και σκέψης ενός μακρινού κόσμου του οποίου είμαστε υπερήφανοι απόγονοι, του αρχαίου ελληνικού μας πολιτισμού. Την αφιερώνω επίσης σε όλους τους καθηγητές μου, που ο καθένας τους με έναν ξεχωριστό τρόπο, με τις ιδιαίτερες γνώσεις και τις εμπειρίες του, συνέβαλε στο να φτάσω στο τέρμα της υπέροχης φοιτητικής μου διαδρομής. Τέλος δε θα μπορούσα να μην την αφιερώσω στην οικογένειά μου, που στέκεται πάντοτε δίπλα μου ως αρωγός σε κάθε μου προσπάθεια.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΝΤΕΙΑ-ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ - ΜΑΝΤΙΚΗΣ	10
1.2. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ	11
1.3. ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ	13
1.4. ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ	15
1.5. Η ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΠΑΡΤΗ	18
1.6. Η ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΡΗΤΗ	19
1.7. ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΝΤΙΚΗ	19
1.8. Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ & ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ	23
1.9. ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΑΝΤΕΙΑ	25
1.9.1. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ	27
1.9.2. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ	30
1.9.3. ΤΟ ΝΕΚΥΟΜΑΝΤΕΙΟ ΤΟΥ ΑΧΕΡΟΝΤΑ	32
1.9.4. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΟΥ ΤΡΟΦΩΝΙΟΥ	33
1.9.5. ΤΟ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ	35
1.10. ΟΙ ΜΑΝΤΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ	36
1.11. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΑΣ	38
1.12. Ο ΣΑΜΑΝΟΣ ΜΑΝΤΗΣ	39
1.13. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΕΠΙΜΕΝΙΔΗΣ	40
1.14. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ	41
1.15. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΚΑΛΧΑΣ	42
1.16. Ο ΜΑΝΤΙΚΟΣ ΘΕΟΣ ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ	43

1.17. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΜΟΨΟΣ	44
1.18. Η ΙΕΡΕΙΑ ΠΥΘΙΑ	45
1.19. Η ΜΑΝΤΙΣΣΑ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ	48

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΝΕΙΡΑ-ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

2.1. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ	50
2.2. ΤΑ ΠΡΟΦΗΤΙΚΑ & ΤΑ ΜΗ ΠΡΟΦΗΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ	52
2.3. ΤΑ ΘΕΩΡΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΑ ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ	54
2.4. ΤΑ ΜΕΡΙΜΝΗΜΑΤΙΚΑ-ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΑ ΘΕΟΠΕΜΠΤΑ ΟΝΕΙΡΑ	55
2.5. Ο ΟΝΕΙΡΟΣ & ΤΟ ΕΝΥΠΝΙΟΝ	56
2.6. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ & Η ΜΑΝΤΙΚΗ	58
2.7. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΧΡΗΣΜΩΝ & ΟΝΕΙΡΩΝ	59
2.8. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ & ΟΙ ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΕΣ	61
2.9. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΑΧΜΕΤ	63
2.10. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	64
2.11. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟ	65
2.12. ΤΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ	69
2.13. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ & Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ	73

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

3.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ	83
3.2. ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΤΥΠΟΙ ΜΑΓΕΙΑΣ	85
3.3. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΜΑΓΕΙΑ & ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ	86
3.4. Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ	87
3.5. Η ΜΑΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ	87

ΕΠΙΛΟΓΟΣ	90
----------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	92
--------------------	----

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Επιτέλους βρίσκομαι στην πολύ ευχάριστη θέση να σας παρουσιάσω την πτυχιακή μου εργασία, στην ολοκλήρωση της οποίας έφτασα μετά από πολύμηνη εργασία και μεγάλη συλλογή πληροφοριών και στοιχείων από αξιόλογες πηγές. Ο δρόμος της συλλογής όλων αυτών των απαραίτητων στοιχείων και πληροφοριών που αφορούσαν τα θέματα της εργασίας αυτής, ήταν αρκετά μακρύς και είχε τις ανάλογες δυσκολίες.

Οι δυσκολίες όμως αυτές ξεπεράστηκαν γρήγορα και εύκολα με την πολύτιμη καθοδήγηση και συμβολή του αξιότιμου καθηγητή μου κ. Ο. Παυλογιάννη, που ήταν πάντα δίπλα μου με μεγάλη προθυμία, όσες φορές χρειάστηκε να με συμβουλευσει και να με κατευθύνει προκειμένου να ολοκληρώσω το έργο μου. Μέσα από τα βιβλία, τα περιοδικά και τις εφημερίδες που μου υπέδειξε, συνέλεξα όλο εκείνο το απαραίτητο υλικό που με οδήγησε πάρα πολλά χρόνια πίσω, στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Σε έναν κόσμο πάρα πολύ μακρινό, πάντα όμως πολύ γοητευτικό, γιατί ό,τι έχει να κάνει με την αρχαία Ελλάδα και τους αρχαίους Έλληνες, κρύβει πάντα μία γοητεία και μία μαγεία μοναδική.

Τα θέματα της πτυχιακής μου εργασίας αφορούσαν τα σκοτεινά μονοπάτια της μαντείας, των ονείρων και της μαγείας στην αρχαιότητα. Ένα κόσμο γεμάτο μυστήριο που με αργά και σταθερά βήματα έπρεπε σιγά σιγά να ανακαλύψω. Οι μάντεις, τα μαντεία, η ονειροκριτική και τα όνειρα, αλλά και η μαγεία, αποτέλεσαν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής των αρχαίων Ελλήνων.

Αν κάνουμε προσπάθεια να ενώσουμε αυτό τον κόσμο με το σημερινό, θα βλέπαμε πως υπάρχουν τεράστιες διαφορές στον τρόπο σκέψης. Θα καταλήγαμε όμως στο συμπέρασμα, πως παρόλα αυτά υπάρχουν και αρκετές ομοιότητες. Αν αναλογιστεί κανείς, πως υπάρχουν ακόμα και σήμερα στον εικοστό πρώτο αιώνα μ. Χ. άνθρωποι που πιστεύουν πολύ

στα όνειρα, αλλά και στις μαντικές ικανότητες κάποιων ανθρώπων και καταφεύγουν σ' αυτούς, προκειμένου να δώσουν λύσεις σε κάποια προβλήματά τους. Αφού στο σήμερα οι μάγοι, οι μάντεις και οι ονειροκρίτες της αρχαιότητας έχουν αντικατασταθεί με τους σύγχρονους αστρολόγους και μελλοντολόγους της εποχής μας.

Όπως βλέπουμε, λοιπόν, όσο κι αν περνούν οι αιώνες, κάποια πράγματα μένουν για πάντα αναλλοίωτα στο χρόνο. Καθώς σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλους τους αιώνες, υπήρχαν και εξακολουθούν να υπάρχουν άνθρωποι που πίστευαν και πιστεύουν σε όνειρα, σε μεταφυσικά φαινόμενα, σε μαγείες και σε ανθρώπους που έχουν τη δυνατότητα να τους βοηθήσουν προβλέποντας το μέλλον τους.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέσα από το βιβλίο μου αυτό θα οδηγηθούμε χιλιάδες χρόνια πίσω και θα ανακαλύψουμε τον τρόπο σκέψης των μακρινών μας προγόνων. Οι αρχαίοι Έλληνες από τα χρόνια του Ομήρου ακόμη, προσπαθούσαν να ξεπεράσουν τους φόβους και τις αγωνίες τους, για καθετί άγνωστο που τους περίμενε, μέσα από τα μονοπάτια της μαντείας, της ερμηνείας των ονείρων και της μαγείας.

Η μαντεία ήταν απόλυτα συνδεδεμένη και με τη μεγάλη πίστη των αρχαίων Ελλήνων στο θεϊκό στοιχείο. Αυτό αποδεικνύεται από την τεράστια προσέλευση των πιστών της αρχαιότητας στα μαντεία, προκειμένου να πάρουν τους χρησμούς που θα τους έδιναν τις απαραίτητες πληροφορίες για όσα τους απασχολούσαν. Υπήρχε πληθώρα μαντείων στον αρχαίο ελληνικό κόσμο με το σπουδαιότερο όλων, το μαντείο των Δελφών. Το μαντείο που κυριάρχησε για πάρα πολλά χρόνια και στο οποίο κατέφευγαν οι αμέτρητοι πιστοί που λάτρευαν το θεό Απόλλωνα και που οδηγούνταν σ' αυτό κάθε φορά που ήθελαν να λύσουν κάποιο πρόβλημά τους ή να πληροφορηθούν για όσα επρόκειτο να τους συμβούν στο μέλλον.

Η Πυθία ήταν αυτή που έδινε τους χρησμούς στους πιστούς, ερχόμενη σε επικοινωνία με το θεό Απόλλωνα, μέσα από μία κατάσταση έκστασης και ενθουσιασμού. Εκτός όμως από τους μάντεις και τα μαντεία, οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πάρα πολύ και στα όνειρα και κατέφευγαν στους διάφορους αναλυτές των ονείρων, προκειμένου να εξερευνήσουν το μυστήριο που έκρυβαν οι ονειρικές τους εμπειρίες.

Υπήρχαν πάρα πολύ ειδικοί, οι λεγόμενοι ονειροκρίτες που προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν μέσα από κάποια σημεία και σύμβολα τα όνειρα αυτά. Το θεϊκό στοιχείο δεν έλειπε φυσικά ούτε και από τα όνειρα για τους αρχαίους Έλληνες, καθώς πίστευαν πως μέσω των ονείρων οι

θεοί τους στέλνουν μηνύματα για το πώς να πράξουν, προκειμένου να αντιμετωπίσουν όσα πρόκειται να τους συμβούν. Επίσης πολύ σημαντικό κομμάτι της ζωής τους, αποτελούσαν και τα θεραπευτικά όνειρα που τους έστελναν οι θεοί, προκειμένου να τους θεραπεύσουν σε περιπτώσεις σοβαρών ασθενειών.

Σε τέτοιες ανάλογες περιπτώσεις, πολύ σημαντικό ρόλο διαδραμάτιζαν στη ζωή των αρχαίων Ελλήνων τα γνωστά θεραπευτήρια του Ασκληπιού. Σ' αυτά κατέφευγαν οι πιστοί προκειμένου να γίνουν καλά και να νικήσουν τις ασθένειές τους μέσα από τη διαδικασία της εγκοίμησης. Με τη διαδικασία αυτή προκαλούσαν τα θεόπεμπτα όνειρα που θα τους οδηγούσαν στην ίαση της ασθένειας. Τη διαδικασία αυτή χρησιμοποιούσε και ο σπουδαίος θεός-ιατρός της αρχαιότητας, ο Ασκληπιός, εξού και τα θεραπευτήρια αυτά αποτέλεσαν τα μεγάλα Ασκληπιεία της εποχής.

Εκτός από τη μαντεία και τα όνειρα, οι αρχαίοι Έλληνες πίστευαν πολύ και στη μαγεία, η οποία ήταν απόλυτα συνυφασμένη με τους δαίμονες. Αυτοί είχαν τη δυνατότητα να προκαλέσουν πολλά δεινά στους ανθρώπους. Μέσα από διάφορα αρχαιολογικά ευρήματα που παραπέμπουν στη μαγεία, όπως οι κατάδεσμοι, τα φυλακτήρια ή φυλακτά, οι ημιπολύτιμοι λίθοι με επιγραφές και οι μαγικοί πάπυροι, αντιλαμβανόμαστε την πίστη των αρχαίων Ελλήνων στη μαγεία.

Η μαγεία όμως όπως γνωρίζουμε, δεν ήταν ένα στοιχείο που αφορούσε μόνο την αρχαιοελληνική κουλτούρα και σκέψη. Ήταν πολύ διαδεδομένη και σε άλλους αρχαίους λαούς π.χ. στην αρχαία Αίγυπτο, στην αρχαία Ρώμη κλπ. Στον αρχαίο ρωμαϊκό μάλιστα πολιτισμό, είχε κυρίαρχο ρόλο, καθώς οι δεισιδαιμονίες και οι προλήψεις ήταν στοιχεία απόλυτα συνδεδεμένα με τους Ρωμαίους της εποχής. Η «*Mana Geneta*» αποτέλεσε τη θεά της μαγείας γι' αυτούς, όπως και για τους αρχαίους Έλληνες η θεά της μαγείας ήταν η θεά Εκάτη.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από όλα όσα έχουμε δει μέσα από τις πηγές σπουδαίων συγγραφέων και αναλυτών, είναι πως και η μαντεία και τα όνειρα και η μαγεία, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη ζωή και τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων της αρχαιότητας.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΝΤΕΙΑ-ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ - ΜΑΝΤΙΚΗΣ

Η μαντεία-μαντική αποτελεί τη γενεαλογία της γνώσης.¹ Όταν ο άνθρωπος κυριεύεται από συναισθήματα φόβου, αγωνίας και άγχους, αισθάνεται φοβισμένος και αδύναμος μπροστά στη μοίρα του και στις ανίκητες θεϊκές δυνάμεις. Τότε αισθάνεται έντονη την ανάγκη να επικοινωνήσει με τους θεούς, προκειμένου να τον βοηθήσουν να ξεπεράσει τις δυσκολίες που βλέπει μπροστά του. Ο θεός είναι αυτός που θα του στείλει τα μηνύματα που περιμένει και θα του δείξει τη βούλησή του. Μέσα από αυτή την έντονη ανθρώπινη ανάγκη δημιουργήθηκε ο θεσμός της μαντείας.² Έτσι ο άνθρωπος προσπαθώντας να ικανοποιήσει την ανάγκη του αυτή, να γνωρίσει το άγνωστο και να αντιμετωπίσει τους φόβους του, οδηγείται στους μάντεις.

¹Βλ. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 2.

²Βλ. Suarez La Torre, E., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο των Δελφών. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 8.

Στην αρχαιότητα η τάση αυτή ήταν πολύ έντονη στους ανθρώπους που προσπαθούσαν συνεχώς να εξηγήσουν το παρελθόν τους, αλλά και να μάθουν όσα επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον τους. Κατά συνέπεια η μαντεία είναι μία μέθοδος αποκαλυπτικής γνώσης πανάρχαια. Υπήρχε σε όλες τις εποχές και σε όλους τους λαούς και επηρέαζε σε πολύ μεγάλο βαθμό τους ανθρώπους ψυχικά και πνευματικά.

Σύμφωνα με τον Κικέρωνα στην αρχή της πραγματείας του «περί μαντικής», η μαντική αποτελεί μία παλιά πίστη που φτάνει μέχρι τους ηρωικούς χρόνους. Αυτό θα έλεγε κανείς πως επιβεβαιώνεται από μία γενική αντίληψη που έχει επικρατήσει ανά τους αιώνες σε όλα τα έθνη, πως στους ανθρώπους υπάρχει η ικανότητα του ‘μαντεύειν’. Την ικανότητα αυτή «οι Έλληνες την ονόμαζαν ‘μαντικήν’, δηλαδή προαίσθηση και γνώση των μελλόντων, γνώση υψηλή και σωτήρια, διά της οποίας η ανθρώπινη φύση πλησιάζει πολύ στη θεϊκή δύναμη.»³

1.2. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΑΝΤΕΙΑΣ

Σύμφωνα με τον Κικέρωνα «υπάρχουν δύο είδη μαντείας: η φυσική και η έντεχνη.»⁴ Η έμφυτη ικανότητα προφητείας αποτελεί τη φυσική μαντεία και αυτός που την είχε, έλαβε αυτό το χάρισμα από το θεό. Ήταν ένας άνθρωπος ευσεβής και αγνός και είχε τη δυνατότητα να μεταδίδει στους ανθρώπους τη θεία βούληση. Άρα η φυσική μαντεία αποτελεί μία άτεχνη-ένθεη μαντεία. Ενώ η έντεχνη μαντεία είναι κάτι τελείως διαφορετικό, καθώς διδάσκεται και εξελίσσεται μέσα από τη μακρόχρονη εμπειρία.

³Βλ. Παπαθανασίου, Μ. [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 3.

⁴Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 7.

Ο Κικέρων για να φτάσει στη διαπίστωση πως υπάρχουν δύο είδη προφητείας, όπως έχουμε δει στην αρχή της πραγματείας του «περί μαντικής», εμπνεύστηκε από τον Πλάτωνα που είχε διαχωρίσει τη μαντική στην έντεχνη και στη φυσική ή άτεχνη, την αδίδακτη δηλαδή μαντική. Όσον αφορά την έντεχνη μαντική, στηρίζεται στα συμπεράσματα που προκύπτουν μέσα από την παρατήρηση του μάντη διαφόρων φαινομένων και την ερμηνεία τους απ' αυτόν. Αυτό το είδος μαντικής όπως έχει πει ο Πλάτωνας είναι η αναζήτηση του μέλλοντος των πτηνών και άλλων σημείων.

Θα έλεγε κανείς πως στην έντεχνη μαντική, παρόλο που η μέθοδος είναι σωστή και λογική, ωστόσο στηρίζεται σε προϋποθέσεις μάλλον παράλογες. Ενώ στη φυσική μαντική, κυριαρχεί η θεϊκή παρέμβαση που κατευθύνει το μάντη τη στιγμή που διακατέχεται από μία έκσταση κι ένα είδος μανίας. Πρόκειται δηλαδή για μία ενέργεια απολύτως υπερφυσική, καθώς στη μαντική τέχνη, αυτή των προφητών και προφητισσών Σιβυλλών, Πυθίων και Βακχίδων, η προφητεία επέρχεται με τη μεσολάβηση κάποιας θεότητας. Η δυνατότητα αυτή της επικοινωνίας του μάντη με το θεό, ξεπερνά το ανθρώπινο στοιχείο και αγγίζει το υπερφυσικό. Σύμφωνα με το Fraceliere, για τον Πλάτωνα αυτός ο τύπος μαντείας είναι ο ανώτερος και μόνο σ' αυτόν αποδίδει το όνομα "μαντική", που προέρχεται από τη λέξη μανία.⁵ Ο Πλάτωνας επίσης ισχυριζόταν πως κανένας άνθρωπος δεν έχει τη δυνατότητα από μόνος του να προκαλέσει κάποια ένθεη (αληθή) μαντεία, χρησιμοποιώντας μόνο το μυαλό του.⁶

⁵Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 11.

⁶Βλ. Παπαθανασίου, Μ. [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγονία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 4.

Για τον Πλάτωνα όσον αφορά τους Έλληνες η λέξη “μαντική” προέρχεται από τη “μανία” από την οποία προέρχεται και το όνομά της και το όργανο της μαντείας είναι το ήπαρ το οποίο βρίσκεται γύρω από τη ψυχή και έτσι μπορεί εύκολα να προσεγγίσει την αλήθεια και να απομακρύνει το κακό. Ενώ για τον Κικέρωνα η μαντική είναι η αποκάλυψη μέσα από την πρόγνωση των όσων επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον.⁷

Η μαντική αποτελεί μία υπερφυσική δυνατότητα της γνώσης καθετί αγνώστου. Το σίγουρο είναι πως συμπεριλαμβάνεται σ’ αυτήν η πίστη σε κάποια Πρόνοια, η οποία είναι πρόθυμη να βοηθήσει τον άνθρωπο δίνοντάς του στοιχεία για το μέλλον του που τα αγνοεί. Για τους αρχαίους Έλληνες η σπουδαιότητα της μαντικής ήταν ανάλογη με το πόσο αναπτυγμένο ήταν το θρησκευτικό τους αίσθημα.

1.3. ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Σύμφωνα με τη Μ. Παπαθανασίου, «η άτεχνη μαντική που παραπέμπει στη θεομαντεία, ασκείται με δύο τρόπους, “δια εμπνεύσεως” και “δια χρησμών”».⁸ Όσον αφορά την πρώτη μέθοδο «δια εμπνεύσεως», ασκούσαν από ανθρώπους που δεν ήταν απαραίτητα ιερείς και αν δεν είχαν έμπνευση τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή, δεν ήταν υποχρεωμένοι να απαντούν στις ερωτήσεις που τους απηύθυναν.

⁷Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ.7.

⁸Βλ. Παπαθανασίου, Μ. [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 4.

Η μέθοδος της θεομαντείας «δια εμπνεύσεως» τελούνταν από τρία είδη θεομάντεων. Αυτοί ήταν οι δαιμονόληπτοι, οι ενθουσιαστικοί και οι εκστατικοί. Ενώ η δεύτερη μέθοδος «δια χρησμών» ασκούνταν από τους μάντεις, τους ιερείς και τις πυθίες. Τη μέθοδο αυτή χρησιμοποιούσαν κυρίως στα μεγάλα μαντεία της αρχαιότητας.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Α.-Φ. Χρηστίδη, στη μαντική επίσης υπάρχουν δύο μέθοδοι προφητικού λόγου: «η επαγωγική και η ενθουσιαστική».⁹ Όσον αφορά την επαγωγική μέθοδο, πραγματοποιείται μέσα από διάφορες εμπειρικές καταστάσεις, που καθώς λαμβάνονται κάποια θεϊκά σημάδια απ' τους ανθρώπους που την ασκούν, καταλήγουν στα τελικά τους προγνωστικά συμπεράσματα.

Η δεύτερη μέθοδος, η ενθουσιαστική πραγματοποιείται με δύο τρόπους. Με τον άμεσο-εκστατικό αλλά ακατανόητο λόγο του μάντη στην πρώτη περίπτωση και τον κατανοητό από όλους λόγο, που έχει δοθεί από τους ίδιους τους ιερείς μέσα από μία διαδικασία ερμηνείας των θεϊκών σημαδιών στη δεύτερη.

Στην επαγωγική μέθοδο ο μάντης προκειμένου να προβλέψει τα μελλούμενα και να απαντήσει στα ερωτήματα των ανθρώπων, προφητεύει. Ενώ στην ενθουσιαστική ο μάντης προσπαθεί να ερμηνεύσει τα θεϊκά σημάδια μέσα από μία κατάσταση έκστασης και ψυχολογικής διέγερσης.

⁹Βλ. Χρηστίδης, Α.-Φ. [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Προφητικός λόγος-Ποιητικός λόγος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 24.

1.4. ΟΙ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ

Στον Fraceliere, τα πουλιά αποτελούν τους κατοίκους του ουρανού και κατά συνέπεια τα κοντινότερα από όλα τα υπόλοιπα ζώα στους ουράνιους θεούς. Ίσως γι' αυτό το λόγο τα πουλιά να διέθεταν κάποιες μαγικές ιδιότητες που τα έκανε να ξεχωρίζουν από το υπόλοιπο ζωικό βασίλειο. Σε δύο από όλους τους θεούς, το Δία και το γιο του Απόλλωνα, πίστευαν οι αρχαίοι Έλληνες πως είχαν τη μεγαλύτερη προθυμία να τους βοηθήσουν, αποκαλύπτοντάς τους όσα επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον τους.¹⁰

Όσον αφορά την τέχνη της ορνιθομαντείας, έπαιζαν κυρίαρχο ρόλο κάποια στοιχεία. Οι μάντεις μελετούσαν την πτήση αλλά και τις κραυγές των πουλιών ανάλογα με το είδος τους. Κάποια πουλιά τα θεωρούσαν ευοίωνα και άλλα δυσοίωνα. Για το λόγο αυτό άλλα χαρακτηρίζονταν ως καλοί κι άλλα ως κακοί οιωνοί για τους αρχαίους Έλληνες, αναλόγως πάντα με την περίπτωση. Για παράδειγμα την κουκουβάγια οι Έλληνες τη θεωρούσαν έναν κακό οιωνό, εκτός από τους Αθηναίους. Αφού για την Αθήνα η γλαυξ ήταν το συμβολικό πτηνό της θεάς Αθηνάς, που όπως γνωρίζουμε αποτελούσε την προστάτιδα της πόλης Αθήνας.¹¹ Άρα δε θα μπορούσε να αποτελεί τίποτε λιγότερο από ένα ευνοϊκό σημάδι γι' αυτούς.

Ένα επίσης ενδιαφέρον στοιχείο αποτελούσε η φορά της πτήσης του πουλιού. Όταν το πουλί ερχόταν από την πλευρά της Ανατολής, αυτό ήταν ένα πολύ ευνοϊκό σημείο, άρα ένας καλός οιωνός. Αντίθετα αν ερχόταν από τη Δύση, τότε το θεωρούσαν κακό σημάδι. Όταν το πουλί πετούσε ψηλά με τελείως ανοιχτές τις φτερούγες του, επίσης το εκλάμβαναν ως ένα ευνοϊκό σημάδι.

¹⁰Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 15.

¹¹Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 15.

Αντιθέτως αν πετούσε χαμηλά και κάπως παράξενα χτυπώντας τα φτερά του, τότε ήταν γι' αυτούς ένα σημάδι δυσοίωνα. Επίσης σημαντικό ρόλο έπαιζε και η φωνή των πουλιών την οποία ερμήνευαν ανάλογα με την ένταση και τη συχνότητά της.

Στη μαντική τέχνη όλα τα πουλιά έπαιζαν το ρόλο τους. Τα πουλιά του κυνηγιού κατείχαν τον όρο “οιονός”, “όρνις” και ταυτίστηκαν με την έννοια της προφητείας, τόσο τα ίδια όσο και το όνομά τους. Τα κατ’ εξοχήν όμως προφητικά πουλιά κατέληξαν τελικά να είναι μόνο τέσσερα: ο αετός και ο γύψ του Διός, το κοράκι του Απόλλωνα και η κουρούνα της Ήρας.¹² Η ορνιθομαντεία που επικράτησε κατά τους ομηρικούς και αρχαϊκούς χρόνους, άρχισε να χάνει την ισχύ της, αφού κατά την κλασική εποχή παραμερίστηκε και αντικαταστάθηκε από άλλες μεθόδους.

Η ιεροσκοπία αποτελούσε μία μέθοδο πιο πολύπλοκη από την ορνιθομαντεία. Στην ορνιθομαντεία που είδαμε προωύτερα, η θεία Πρόνοια κατηύθυνε μόνο τις κινήσεις των πουλιών. Στην ιεροσκοπία όμως η θεία Πρόνοια είχε χαράξει μέσα στα σπλάχνα των ζώων τις απαντήσεις που περίμεναν οι άνθρωποι. Αυτή επίσης καθοδηγούσε τους ανθρώπους ώστε να θυσιάσουν το σωστό ζώο στα σπλάχνα του οποίου βρίσκονταν οι απαντήσεις.¹³

Στην ιεροσκοπία χρησιμοποιούσαν όλα τα είδη των ζώων, προτιμούνταν όμως περισσότερο τα αρνιά, τα κατσίκια και τα βόδια. Χρήσιμες πληροφορίες μπορούσαν να πάρουν από όλα τα σπλάχνα του ζώου, το σημαντικότερο όμως όργανο αποτελούσε το συκώτι του. Στενά συνδεδεμένη με την ιεροσκοπία ήταν και η εμυρομαντεία, η οποία είχε ως μέσον της τη φωτιά.¹⁴

¹²Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 16.

¹³Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 20.

¹⁴Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, 22.

Από την ομηρική εποχή, που η οιωνοσκοπία δεν ήταν ακόμη γνωστή, οι άνθρωποι έκοβαν τους μηρούς των ζώων και τους έκαιγαν πάνω σε ένα βωμό, προκειμένου να μάθουν εάν τα συγκεκριμένα ζώα (θύματα) ήταν για τους θεούς ευπρόσδεκτα. Την ώρα της καύσης του ζώου, παρατηρούσαν τόσο τη λάμψη της φωτιάς όσο και το σχήμα του καπνού. Στην κλασική εποχή, αφού εξέταζαν τα σπλάχνα των θυσιαζόμενων ζώων κατά τη διαδικασία της ιεροσκοπίας, μετά τα οδηγούσαν σε καύση.

Σύμφωνα με τον Fraceliere, «οι μέθοδοι της μαντικής με την βοήθεια άψυχων αντικειμένων ήταν αναρίθμητες. Οι πιο βασικές ήταν τρεις: η μαντική διά του ύδατος (υδρομαντεία), διά του καθρέπτη (κατοπτρομαντεία) και διά των δέντρων.»¹⁵

Μία άλλη μέθοδος μαντικής ήταν η κληρομαντεία όπως προκύπτει μέσα από τα ευρήματα λαμπρών ανασκαφών στη Δωδώνη. Ανακαλύφθηκαν πάρα πολλά μικρά μολυβένια ελάσματα, όπου οι πιστοί είχαν χαράξει με ένα αιχμηρό όπως φαίνεται όργανο τις ερωτήσεις τους τις οποίες απηύθυναν στους ιερείς. Σε κάποια μάλιστα ελάσματα οι ερωτήσεις δεν είχαν να κάνουν με ιδιωτικές, αλλά με δημόσιες υποθέσεις.

Η χρήση της κληρομαντείας δε γινόταν μόνο στο μαντείο της Δωδώνης, αλλά και σε άλλα ελληνικά μαντεία και φυσικά και στο μαντείο των Δελφών. Η κλήρωση για τους αρχαίους Έλληνες αποκάλυπτε το θέλημα των θεών και όχι την παραξενιά της τύχης. Δεν είναι τυχαίο που στον αρχαίο κόσμο τα αξιώματα δίδονταν στους ανθρώπους διά κλήρου, όχι μόνο στην Αθήνα αλλά και σε πολλές άλλες πόλεις. Στην κληρομαντεία χρησιμοποιούσαν κότσια, ζάρια ή κουκιά. Στο ιερό της Στηράδος Αθηνάς στην Αττική χρησιμοποιούσαν τα ζάρια για να λάβουν τους χρησμούς.

¹⁵Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 23.

1.5. Η ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΠΑΡΤΗ

Στην αρχαία Σπάρτη σε κρίσιμες στρατηγικές και άλλες αποφάσεις της πόλης η μαντική έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο. Οι Σπαρτιάτες όταν έπαιρναν τους χρησμούς προσπαθούσαν να τους ερμηνεύσουν μέσα από τη θρησκεία αναζητώντας τα θεϊκά σημάδια.

Η κοινωνική ζωή τους ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τη θρησκευτική καθώς είχαν ένα κοινό σημείο τομής. Οι κανόνες τόσο των θεών όσο και της πόλης, ήταν απαραίτητο να ταυτίζονται ώστε να επικρατεί μία τάξη και αρμονία και φυσικά να είναι απόλυτα σεβαστή από όλους τους πολίτες. Οι πολίτες της Σπάρτης συχνά περιβάλλονταν από φόβους και πίστευαν σε προλήψεις, με αποτέλεσμα να οδηγούνται πολλές φορές σε κάποιες τελετουργίες που συνοδεύονταν από θυσίες έτσι ώστε να κερδίσουν την εξιλέωση των θεών.

Στη Σπάρτη ο βασιλιάς και ο στρατηγός ήταν αυτοί που εξουσίαζαν και αυτοί αποφάσιζαν πότε θα συμβουλευτούν τους θεούς και όσα θα τους ρωτήσουν. Όταν τα σημάδια από τους θεούς δεν ήταν θετικά, ο βασιλιάς ήταν ο μόνος που θα έπαιρνε την απόφαση για το τι τελικά θα πράξει. Ωστόσο πολλές φορές επαναλάμβανε τη μαντική διαδικασία μέχρις ότου πάρει από τους θεούς τις θετικές απαντήσεις που επιθυμούσε. Ο βασιλιάς σε όλη τη διάρκεια της μαντικής διαδικασίας αποτελούσε δεσπόζουσα μορφή καθώς η προφητεία του μάντη επηρεαζόταν πολύ από τη συμπεριφορά του. Οι Σπαρτιάτες σύμφωνα με το Ξενοφώντα ήταν τεχνίτες της πολεμικής τέχνης και σ' αυτό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο η πίστη τους στη θεϊκή βούληση μέσα από τα μηνύματα της μαντικής διεργασίας.¹⁶

¹⁶Κωνσταντινίδου, Σ., [2004]. Τα Μαντεία: Μαντική και Πολιτική στην Αρχαία Σπάρτη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 25.

1.6. Η ΜΑΝΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΚΡΗΤΗ

Ο Απόλλωνας παρόλο που είχε επιλέξει για ιέρειά του στη μαντική τέχνη την Πυθία, σύμφωνα με τον Όμηρο ήθελε να βρει και άντρες ιερείς που θα υπηρετούσαν κι αυτοί τον ιερό του χώρο. Για το λόγο αυτό όταν είδε ένα πλοίο που ταξίδευε από την Κνωσό με προορισμό του την Πύλο, μεταμορφώθηκε σε δελφίни και παρέσυρε το πλοίο στην Κρίσσα. Μετά αφού μεταμορφώθηκε σε ένα λαμπερό νέο άνδρα, μετέφερε τους Κρήτες στο ναό του και τους έκανε ιερείς του. Αυτοί τώρα θα διοικούσαν το ναό του και θα μετέφεραν τις προφητείες του στους ανθρώπους.

Στην Κρήτη υπήρχαν πάρα πολλά ιερά σπήλαια που πληρούσαν τις προδιαγραφές να γίνουν μαντεία ή αλλιώς χρηστήρια. Όταν σε κάποιο απ' αυτά υπήρχε είτε κάποιο ρήγμα, είτε κάποιο χάσμα στο έδαφος, οι άνθρωποι το εκλάμβαναν ως θεϊκό σημάδι που συμβόλιζε την επικοινωνία των ανθρώπων με τους θεούς και τους δαίμονες, μία επικοινωνία δηλαδή του φυσικού και του υπερβατικού κόσμου. Αυτός ήταν και ο λόγος που τα περισσότερα μαντεία βρίσκονταν κοντά σε πηγές, σπήλαια και χαράδρες. Ο Απόλλων που ήταν ο κατ' εξοχήν θεός της μαντικής κατείχε εξέχουσα θέση για τους Δωριείς της Κρήτης.¹⁷

1.7. ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΜΑΝΤΙΚΗ

Στο φαινόμενο της δυσπιστίας των ανθρώπων απέναντι στη μαντική, αλλά και τη θρησκεία γενικότερα, σπουδαίοι Έλληνες φιλόσοφοι όπως ο Πλάτων και ο Σωκράτης προσπάθησαν να δώσουν μία λογική ερμηνεία.¹⁸

¹⁷Ψαρουδάκης, Κ., [2004]. Τα Μαντεία: Μαντεία στην Αρχαία Κρήτη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 40.

¹⁸Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 93.

Ο Εμπεδοκλής, ο Ηράκλειτος και ο Εφέσιος υποστήριζαν έντονα τη διαδικασία του προφητικού ενθουσιασμού ως υπαρξιακό φαινόμενο, παράλληλα όμως δεν πίστευαν στα σημάδια με τα οποία συνδεόταν η έντεχνη μαντική. Αυτός ωστόσο που ξεχώρισε από τους τρεις, για τις μαντικές και θεραπευτικές του ιδιότητες, ήταν ο Εμπεδοκλής, καθώς είχε την ικανότητα και ο ίδιος να δίνει χρησμούς στους ανθρώπους και να τους απαλλάσσει από κάθε είδους αρρώστια, εμφανιζόμενος σ' αυτούς ως ένας επίγειος θεός.¹⁹

Όσον αφορά τους Προσωκρατικούς φιλοσόφους, αυτός που ξεχώρισε για τη θεωρία του ήταν ο Δημόκριτος, ο οποίος κατάφερε να ερμηνεύσει καλύτερα την προφητική έκσταση. Διατυπώνοντας τη θεωρία των ατόμων, υποστήριζε πως η ψυχή έχει υλική υπόσταση, καθώς αποτελείται από διάφορα μικρά και κινούμενα άτομα.

Ο Αριστοτέλης διατύπωσε πολλές διαφορετικές ερμηνείες σχετικά με τη μέθοδο της μαντικής, οι οποίες δεν καταλήγουν μόνο σε ένα συμπέρασμα και έτσι φέρουν αντιθετικές απόψεις. Κατά το φιλόσοφο υπάρχει μία άρρηκτα συνδεδεμένη σχέση μεταξύ του ενθουσιασμού, αλλά και της συναισθηματικής ιδιοσυγκρασίας του ατόμου, που συνήθως είναι μελαγχολική και σε αυτή συναντάται η χολή, η οποία έχει συγγένεια από την φύση της με κάποιο ρευστό πνεύμα.

Στους ανθρώπους που διαπιστώνεται ότι υπάρχει συσσωρευμένη η χολή σε μεγάλα επίπεδα ποσότητας, τότε τα άτομα αυτά που χαρακτηρίζονται και ως "μελαγχολικοί τύποι", βιώνουν κατά καιρούς μία κατάσταση μέθης ή πυρετού λόγω της έντονης ταραχής που προκαλείται στο αίμα. Επομένως για τον Αριστοτέλη, αυτός ο προφητικός παραληρηματικός λόγος αποτελεί αρρώστια που επέρχεται κυρίως από φυσικές αιτίες.²⁰

¹⁹Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 94.

²⁰Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 99.

Ο φιλόσοφος παρουσιάζεται διστακτικός όσον αφορά τις ιδιότητες των προσωπικών δαιμόνων και την παρουσία των μεσολαβητών μεταξύ του θεϊκού και του γήινου κόσμου, μεταξύ δηλαδή των θεών και των ανθρώπων. Αυτή λοιπόν είναι η ‘‘μελαγχολική’’ φύση, όπου ο ίδιος την αποκαλεί ως ‘‘δαιμονική’’, εξαιτίας της σύνδεσης της χολής που φανερώνεται ως πνεύμα με οτιδήποτε κυριαρχεί στα πλαίσια του σύμπαντος.²¹

Οι Στωικοί πίστευαν με όλη τη δύναμη της ψυχής τους στη Θεία Πρόνοια, η οποία μετέδιδε τη γνώση στους ανθρώπους και τους βοηθούσε να ακολουθήσουν τα θεϊκά σημάδια. Σύμφωνα με τον Κικέρωνα, αυτοί πίστευαν πως εάν υπάρχουν θεοί που δε θέλουν να αποκαλύψουν το μέλλον στους ανθρώπους, αυτό θα σήμαινε τις παρακάτω εξής ερμηνείες: α) είτε πως οι θεοί δεν αγαπούν τους ανθρώπους, β) είτε πως οι ίδιοι αγνοούν όσα πρόκειται να συμβούν, γ) είτε πως δεν είναι απαραίτητο οι άνθρωποι να γνωρίζουν τα μελλούμενα, δ) είτε πως δεν ταιριάζει στο μεγαλείο τους να προειδοποιούν τα ταπεινά αυτά όντα, ε) είτε ότι οι θεοί δεν έχουν τη δυνατότητα να προβαίνουν σε μελλοντικές αποκαλύψεις.²²

Για τον Πρόκλο στη θεουργία εμπεριέχονται «όλα τα αγαθά της μαντικής, οι καθαρτικές δυνάμεις της μύησης και οι λειτουργίες της θείας κατοχής».²³ Η θεουργία αποτελεί την υψηλότερη δύναμη από κάθε ανθρώπινη σοφία, αφού αποτελεί μία τέχνη ιερή, κατά την οποία ο θεός ενεργεί στον κόσμο και φανερώνει την ενέργεια αυτή στον άνθρωπο.

²¹Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 99.

²²Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 101.

²³Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 242.

Στη θεουργία υπήρχαν δύο κύριοι τύποι: α) ο τύπος που στηριζόταν στα σύμβολα ή στα συνθήματα και αποτελούσε την τελεστική θεουργία και β) ο τύπος εκείνος που χρησιμοποιούσε τις υπηρεσίες ενός μέντιουμ που βρισκόταν σε κατάσταση ύπνωσης. Η τελεστική θεουργία σχετιζόταν με τον καθαγιασμό και το ζωντάνεμα των αγαλμάτων με στόχο την επίτευξη των χρησμών.²⁴

Σύμφωνα με τον Πρόκλο, ο κλήτωρ και το μέντιουμ πριν την άσκηση του καθήκοντός τους, έπρεπε να υποβληθούν σε καθαρισμό με φωτιά και νερό και να φορέσουν ειδικούς χιτώνες με ειδικές ζώνες τιμώντας τους θεούς.²⁵ Το μέντιουμ έπρεπε επίσης να φοράει ένα λουλουδένιο στεφάνι που διέθετε μαγική δύναμη και να κρατάει ή να τοποθετεί πάνω στην ενδυμασία του είτε κάποια εικονίσματα των θεών που επρόκειτο να καλέσει, είτε κάποια συγκεκριμένα σύμβολα.

Σύμφωνα με τον Ιάμβλιχο δε μπορούσε ο καθένας να είναι μέντιουμ, παρ' όλα αυτά οι πιο κατάλληλοι για αυτή την ιδιότητα ήταν άνθρωποι απλοί και νέοι. Ισχυριζόταν επίσης πως τα μέντιουμ που δεν είχαν πείρα ή ήταν ακάθαρτα, δεν είχαν τη δυνατότητα να προσκαλέσουν το σωστό θεό, αλλά αντίθετα προσέλκυαν κάποιο πονηρό πνεύμα από εκείνα που τα ονόμαζαν αντίθεους.²⁶

Οι θεοί έδιναν την ικανότητα στα μέντιουμ μέσα από τα χείλη τους να αποκαλύπτεται το παρελθόν ή το μέλλον των ανθρώπων. Τους έδιναν όμως κάποιες φορές και τη δυνατότητα μέσω αυτών να κάνουν αισθητή τη θεϊκή παρουσία τους. Καθώς πολλές φορές το πρόσωπο του μέντιουμ είχε την ικανότητα μέσα από τη θεϊκή δύναμη να επιμηκυνθεί ή να διασταλεί, ακόμη και να είναι μετεωριζόμενο.

²⁴Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 242.

²⁵Για τον Πρόκλο βλ. E.R. Dodds, *ό.π.*, σ. 246.

²⁶Για τον Ιάμβλιχο βλ. E.R. Dodds, *ό.π.*, σσ. 247-248.

Το έργο του Ιάμβλιχου «Περί μυστηρίων» είναι ένα έργο απόλυτα συνδεδεμένο με τον πνευματισμό.²⁷ Καθώς το πνεύμα έχει τη δυνατότητα να παρουσιαστεί είτε ως φλεγόμενη, είτε ως φωτεινή μορφή που μπορεί να εισέρθει και να αποχωρήσει από το σώμα του μέντιουμ. Με αυτή τη μορφή εμφανιζόταν πολλές φορές στο μέντιουμ και στον κλήτορα, ακόμα και στους παρευρισκόμενους.

1.8. Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΝΤΙΚΗΣ ΜΕ ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ & ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΖΩΗ

Μέσα από τα μαντεία αναδείχθηκε μία συσχέτιση της πολιτικής ζωής με τη θρησκεία. Καθώς σε αυτά κατέφευγαν πολλές φορές οι πολίτες, αναζητώντας λύσεις και για θέματα πολιτικά εκτός από τα προσωπικά τους ζητήματα.

Ο συσχετισμός αυτός πολιτικής και θρησκείας στη μαντική, διαφαίνεται έντονα από τις εποχές της βαθιάς καθολικής πίστεως στην αρχαία Ελλάδα, μέχρι και τα χρόνια των σοφιστών περίπου στα μέσα του πέμπτου αιώνα π. Χ. Καθώς τότε οι χρησμοί ψεύτικοι ή αληθινοί, αποτελούσαν το αποτελεσματικότερο μέσον για τους φιλόδοξους πολιτικούς να προπαγανδίσουν και να επηρεάσουν τους πολίτες με σκοπό να πετύχουν τους στόχους τους. Αφού όπως είναι γνωστό, η θρησκευτική πίστη πάντοτε είχε τεράστια επιρροή και δύναμη στους λαούς.²⁸

²⁷Βλ. E.R. Dodds, *ό.π.*, σ. 249.

²⁸Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 78.

Τον έκτο αιώνα έκαναν την εμφάνισή τους κάποιοι χρησμολόγοι που θα τους χαρακτήριζε κανείς ως μορφές ανησυχητικές. Αυτοί δε δίσταζαν να εμπορευτούν τους χρησμούς, τροποποιώντας τους χωρίς κανένα δισταγμό. Έδιναν στους πελάτες τους τις απαντήσεις που επιθυμούσαν να ακούσουν, λέγοντάς τους ψέματα προκειμένου να τους ευχαριστήσουν.

Οι χρησμολόγοι αυτοί κυκλοφορούσαν παντού σκορπώντας χρησμούς στο λαό, που δήθεν τους δίδονταν από κάποιο αρχαίο προφήτη το Βάκιν ή το Μουσαίο, είτε από κάποιο φημισμένο μαντείο. Ο απλός κόσμος τους πίστευε και η επιρροή τους στο λαό ήταν μεγαλύτερη και από την επιρροή των πραγματικών μάντεων.

Φυσικά οι χρησμοί που έδιναν δεν ήταν κάποια «σημεία» δοσμένα από τους θεούς ή προερχόμενα από κάποια θυσία ζώου, αλλά λέξεις και στίχοι, τους οποίους οι πολίτες μάθαιναν και μετέφεραν ο ένας στον άλλον. Σε τέτοιες περιπτώσεις ο ρόλος των μαντείων και των μάντεων ήταν κάπως υποτιμημένος, καθώς τα μαντεία για την πολιτική ήταν γι' αυτούς ό,τι είναι για μας σήμερα οι εφημερίδες και οι πολιτικοί «λίβελλοι».²⁹ Στους κύκλους των πιο μορφωμένων ανθρώπων, η υποψία πως στην πολιτική χρησιμοποιήθηκαν τα μαντεία, έτσι ώστε να δοθούν χρησμοί που ευνοούσαν κατά την περίσταση τη μία ή την άλλη πολιτική δύναμη, είχε ως αποτέλεσμα τη δυσπιστία των αρχαίων Ελλήνων στη μαντική.

Παρόλα αυτά η μαντική εξακολούθησε για αρκετό καιρό να αποτελεί κομμάτι της αρχαίας ελληνικής θρησκείας. Όταν όμως άρχισε να μεγαλώνει η δυσπιστία των ανθρώπων για τα μαντεία, άρχισε να μειώνεται και η πίστη του κόσμου προς τους θεούς. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να πληγεί ανεπανόρθωτα η μεγάλη πίστη των Ελλήνων στους μάντεις και στα μαντεία.³⁰

²⁹Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 84.

³⁰Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 92.

1.9. ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΑΝΤΕΙΑ

Στην αρχαιότητα οι πιστοί άνθρωποι όταν ήθελαν να μάθουν τα όσα πρόκειται να συμβούν στο μέλλον τους αλλά και όσα είχαν ήδη συμβεί στο παρελθόν, οδηγούνταν στα μαντεία. Σ' αυτά τους οδηγούσε η ανάγκη του να γνωρίζουν το άγνωστο, αλλά πιθανόν να ήταν κι ένας τρόπος να ξεπεράσουν τις φοβίες που έκρυβε το άγνωστο αυτό. Όσον αφορά την αναζήτηση των γνώσεων του παρελθόντος τους, πιθανόν να πήγαζε από την επιθυμία τους να αποφύγουν να πράξουν πιθανά προηγούμενα σφάλματα. Τις πληροφορίες αυτές τις έπαιρναν από τους μάντεις και τους ιερείς, πάντοτε όμως μέσα από τη θεϊκή βούληση, καθώς και από διάφορα θεϊκά σημάδια.

Το μαντείο ήταν ο χώρος που ο μάντης θα λέγαμε μαίνεται, εκστασιάζεται δηλαδή, καθώς μέσα του εισέρχεται η θεϊκή παρουσία και του δίνει την ικανότητα να προφητεύσει.³¹ Τα μαντεία ονομάζονταν και χρηστήρια, αφού ο θεός μετέφερε στο μάντη τους χρησμούς.

Στην αρχαιότητα οι θεοί είχαν πολύ σημαντικό ρόλο στα μαντεία. Ήταν αυτοί που καθόριζαν το μέλλον των ανθρώπων και τους προέτρεπαν ή τους απέτρεπαν να πράξουν ανάλογα με την περίπτωση, δίνοντάς τους διάφορα σημάδια. Οι άνθρωποι με τη σειρά τους έπρεπε να μπουκ στη διαδικασία να αναλύσουν τα σημάδια αυτά, έτσι ώστε να ενεργήσουν σωστά. Η σχέση των θεών με τη μαντική ήταν απολύτως αλληλένδετη. Καθώς μόνο οι θεοί μπορούσαν να δώσουν στον άνθρωπο το χάρισμα της ένθεης-άτεχνης μαντείας, τη δυνατότητα δηλαδή της μαντικής.

³¹Βλ. Βαρδιάμπασης, Ν., [2004]. *Η Ιστορία της Μαγείας: Αντί Προλόγου. Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 5.

Όπως μας λέει η Μάρω Παπαθανασίου «η Θεά Θέμιδα εμφανίζεται ως προσωποποίηση της Θεάς Γαίας, καθώς έχουν κοινές μαντικές ιδιότητες.»³² Η Θεά Θέμιδα ήταν αυτή που φανέρωσε το Μαντείο των Δελφών στους ανθρώπους με σκοπό να πραγματοποιούνται οι συνελεύσεις των ανθρώπων με βάση τη δικαιοσύνη και την τήρηση των νόμων. Γι' αυτό και ο θεός Απόλλωνας που ηγείται το Μαντείο των Δελφών έχει χαρακτηριστεί ως «Νόμιος» και «Ποίμνιος».³³

Οι άνθρωποι στην αρχαιότητα οδηγούνταν στα μαντεία αναζητώντας πληροφορίες που αφορούσαν το παρελθόν και το μέλλον τους. Πολλές φορές όμως τα επισκέπτονταν προκειμένου να τα συμβουλευτούν για θέματα που αφορούσαν την ιατρική, π.χ. ασθένειες και θεραπείες. Σύμφωνα με τη Μάρω Παπαθανασίου στις περιπτώσεις αυτές το λόγο είχε ο θεός Ασκληπιός, που ήταν γιατρός και μάντης ταυτόχρονα.³⁴ Ο Ασκληπιός θεράπευε τους ασθενείς μέσω της μαντικής εγκοίμησης στα Ασκληπιεία. Σχετικές περιπτώσεις θεραπόντων ήταν και αυτές των θεών Τροφωνίου και Αμφιαράου.

³²Βλ. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Μαντικοί θεοί και ήρωες». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 7.

³³Βλ. Παπαθανασίου, Μ., *ό.π.*, σ. 8.

³⁴Βλ. Παπαθανασίου, Μ., *ό.π.*, σ. 9.

1.9.1. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΩΝ ΔΕΛΦΩΝ

Στο μαντείο των Δελφών ο Απόλλωνας έδινε του χρησμούς του μέσα από τη φωνή της Πυθίας.³⁵ Όπως ξέρουμε, ήταν αυτός που ηγούνταν στο μαντείο και ήταν ο «Νόμιος» και «Ποίμνιος» θεός που λατρεύονταν από τους πιστούς.

Ο Απόλλωνας υπήρξε ο μαντικός θεός που όφειλε να διασφαλίζει την ανθρώπινη υγεία και τον πολλαπλασιασμό των ζώων. Ήταν επίσης ο θεός που καθόριζε την ευτυχισμένη ή δυστυχισμένη πορεία ζωής των ανθρώπων. Είχε τη δυνατότητα να επιτρέπει να συμβαίνει το καλό και να αποτρέπει καθετί κακό. Το μαντικό του σύμβολο ήταν ο «τρίπλους» ή αλλιώς «λέβητας», που διέθετε μαντικές ικανότητες.³⁶ Όσον αφορά το θεό της εκστατικής προφητείας αυτός ήταν ο Διόνυσος.

Το μαντείο των Δελφών υπήρξε στην αρχαία Ελλάδα ένας από τους σημαντικότερους θεσμούς και η επιρροή του στους Έλληνες ήταν τεράστια.³⁷

³⁵Βλ. Βαρδιάμπασης, Ν., *ό.π.*, σ. 5.

³⁶Βλ. Παπαθανασίου, Μ, *ό.π.*, σ. 8.

³⁷Βλ. Βαλαβάνης, Π., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Η ακτινοβολία του Μαντείου των Δελφών». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 11.

Οι χρησμοί δίδονταν και σε ιδιώτες, αλλά και σε πόλεις-κράτη και σχετίζονταν με θέματα άλλοτε πολιτικά, άλλοτε θρησκευτικά και άλλοτε θέματα που αφορούσαν την ίδρυση αποικιών. Αφού όπως γνωρίζουμε οι αποικίες δημιουργήθηκαν εξαιτίας των διαφόρων κοινωνικοπολιτικών προβλημάτων των ελληνικών πόλεων, αλλά και των διαφορετικών κοινωνικών τάξεων.

Έτσι για όλα αυτά τα θέματα που αναφέραμε αλλά και για να λύσουν τις διαφορές μεταξύ τους, ακόμη και αυτοί που διαφωνούσαν σε στρατιωτικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, κατέφευγαν στην Πυθία. Οι πιστοί επισκέπτονταν την ιέρεια για να τη ρωτήσουν αν π.χ. έπρεπε να ακολουθήσουν το δρόμο της ειρήνης ή να οδηγηθούν στη διοργάνωση κάποιας εκστρατείας. Όπως αντιλαμβανόμαστε το Μαντείο των Δελφών κατείχε εξέχουσα θέση στον αρχαίο ελληνικό κόσμο από τον 6^ο ως τον 4^ο αιώνα π. Χ. Υπήρξε το μέσο που συνέβαλε απεριόριστα στο να διατηρηθούν τα ήθη και οι αξίες των ανθρώπων. Επίσης σε περιπτώσεις που οι άνθρωποι κυριεύονταν από την οργή και τα πάθη τους, το μαντείο συντελούσε στο να ανακτήσουν και πάλι τη ψυχική τους ηρεμία.³⁸

Οι ιερείς συνήθως γνώριζαν από ψυχολογία και αυτό τους βοηθούσε στο να απαντούν μέσω των χρησμών τους στους ερωτηθέντες. Επίσης ήταν γνώστες των γεωγραφικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών, στοιχεία που τους βοηθούσαν τη στιγμή της χρησιμοδοσίας.

Σημαντικό ρόλο στους Δελφούς είχαν και οι πρόξενοι. Αυτοί αντιπροσώπευαν συγκεκριμένες πόλεις και βοηθούσαν τους προσκυνητές που προσέρχονταν, προκειμένου να πάρουν χρησμούς, αφού έπαιρναν πληροφορίες για το πρόβλημά τους. Στη συνέχεια ενημέρωναν τους ιερείς ώστε να είναι γνώστες του κάθε προβλήματος.

³⁸Βλ. Βαλαβάνης, Π., *ό.π.*, σ. 13.

Οι χρησμοί δεν ήταν απόλυτα συγκεκριμένοι, αλλά ήταν συνήθως γενικοί και διφορούμενοι και μπορούσε κανείς να τους ερμηνεύσει όπως ήθελε. Επειδή πολλές φορές οι χρησμοί δεν επαληθεύονταν, υπήρχαν οι υστερομαντείες ή οι προφητείες εκ των υστέρων. Με τον τρόπο αυτό το ιερατείο και οι χρησμολόγοι έδιναν ψεύτικους χρησμούς, προκειμένου να αποφύγουν την ευθύνη της προηγούμενης προφητείας που δεν επαληθεύτηκε.

Ο θεός του μαντείου ο Απόλλωνας, εισερχόταν στο σώμα της Πυθίας και χρησμοδοτούσε μέσα από τη φωνή της. Η Πυθία περιβαλλόταν από θεϊκό χάρισμα και ήταν «ένθεος», αφού εμπνεόταν από το θεό Απόλλωνα. Πριν οδηγηθεί στην προφητεία περνούσε μέσα από μία σειρά τελετουργικών διαδικασιών. Λουζόταν στην Κασταλία πηγή και επικοινωνούσε με το θεό, είτε μέσω του ιερού δέντρου της δάφνης, είτε μασώντας φύλλα δάφνης. Έπειτα καθόταν πάνω στον τρίποδα και από εκεί έδινε στους θνητούς τις προφητείες της.³⁹

Το μαντείο των Δελφών τον ένατο αιώνα π. Χ. δρούσε στις νότιες πλαγιές του Παρνασσού υπό την επιρροή των Λακεδαιμονίων. Τον 8ο αιώνα π. Χ. η φήμη του έγινε γνωστή σε ολόκληρη την Ελλάδα, καθώς απέκτησε θρησκευτική σημασία. Τον πέμπτο αιώνα π. Χ. κατάφερε να κερδίσει τον καθολικό σεβασμό.

Οι Δελφοί αποτελούσαν πάντα έναν ιερό τόπο λατρείας στην αρχαιότητα, ακόμη και πολύ πριν τον αφιερώσουν στον Απόλλωνα και την Αθηνά. Από τη μυκηναϊκή εποχή ακόμη υπήρχαν εκεί κατοικίες και ιερά. Οι Δελφοί αποτέλεσαν σημαντικό συστατικό της πολιτικής αλλά κυρίως της θρησκευτικής ζωής και του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της αρχαιότητας.⁴⁰

³⁹Βλ. Βαρδιάμπασης, Ν., [2004]. *Η Ιστορία της Μαγείας: Αντί Προλόγου. Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 5.

⁴⁰R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 46.

1.9.2. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

Το μαντείο της Δωδώνης υπήρξε το αρχαιότερο ελληνικό μαντείο. Σ' αυτό αυτοί που ερμήνευαν τα σημάδια των θεών και έδιναν τις προφητείες ήταν οι Σελλοί και οι Πέλειες.⁴¹ Στο μαντείο αυτό η ιερή βελανιδιά αποτελούσε το μαντικό σύμβολο, όπου μέσα από το θρόισμα των φύλλων της, έπαιρναν οι απλοί άνθρωποι τις απαντήσεις που ζητούσαν.

Οι Σελλοί για να δώσουν χρησμούς έπρεπε πρώτα να ερμηνεύσουν τους ήχους που έβγαιναν από τους χάλκινους λέβητες. Οι Πέλειες έδιναν χρησμούς χρησιμοποιώντας την οιωνοσκοπία, ερμηνεύοντας το πέταγμα και το κράξιμο των ιερών περιστεριών, αλλά και μέσα από το θρόισμα των φύλλων της ιερής βελανιδιάς.⁴²

Οι Πέλειες αποτελούσαν τη γέφυρα μεταξύ θεών και ανθρώπων και η φηγός ήταν ο κρίκος που συνέδεε το θεϊκό κόσμο με το γήινο. Επίσης σημαντικοί στη μανική ήταν οι λέβητες οι οποίοι μέσω του ήχου μετέφεραν στους ανθρώπους την επιθυμία των θεών.

⁴¹Γκάρτζιου - Τάττη, Α., Βλαχοπούλου – Οικονόμου, Α., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Το Μαντείο της Δωδώνης». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 18.

⁴²Βλ. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 5.

Θα έλεγε κανείς πως το μαντείο της Δωδώνης κάλυπτε ολόκληρο το σύμπαν καθώς ήταν ο χώρος των θεών και των ανθρώπων, των πτηνών και ολόκληρης της φύσης. Επρόκειτο για ένα υπέροχο ανθρώπινο δημιούργημα άριστης τεχνικής. Ένας ιερός χώρος όπου οι άνθρωποι είχαν την ανάγκη να επικοινωνήσουν με τους θεούς. Ήταν το μαντείο του θεϊκού ζευγαριού Διός και Διώνης που ασχολούνταν με τα προβλήματα που αφορούσαν τη φυσική αλλά και την ανθρώπινη τάξη.⁴³

Σύμφωνα με κάποιες πηγές η λατρεία του συγκεκριμένου μαντείου ξεκινά από τις αρχές της δεύτερης χιλιετίας. Στην αρχή κυριαρχούσε σ' αυτό μία χθόνια θεά, η θεά των πηγών Ναία ή σύμφωνα με μία νεότερη ερμηνεία η Γαία, η θεά της γης. Η θεά αυτή με τη μετακίνηση των Δωριέων, υποβιβάστηκε από τη λατρεία του θεού Δία, μεταβλήθηκε όμως σε σύζυγο του Δία και ονομάστηκε Διώνη.⁴⁴

Σύμφωνα με τον G. Gruben, «το γένος των ιερέων των «Σελλών», που ήδη ο Όμηρος έβρισκε περίεργους εξαιτίας των οπισθοδρομικών εθίμων τους, διοικούσε το μαντείο, το οποίο μιλούσε μέσα από το θρόισμα της βελανιδιάς, από το γουργούρισμα των περιστερών που φώλιαζαν μέσα στα φύλλα της ή από τον ήχο των χάλκινων λεβήτων.»⁴⁵

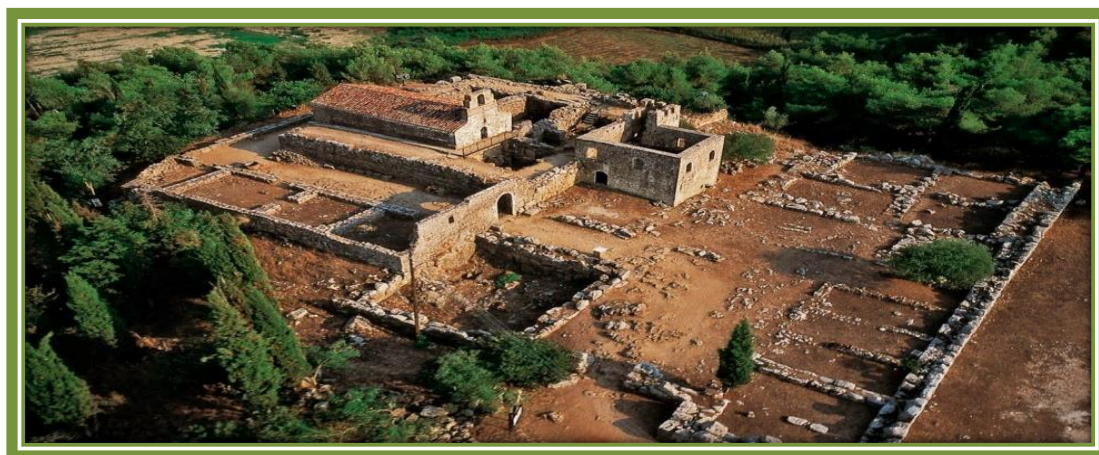
⁴³Γκάρτζιου - Τάττη, Α., Βλαχοπούλου – Οικονόμου, Α., ό.π., σ. 21.

⁴⁴Βλ. G. Gruben, *Ιερά και Ναοί της Αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Δ. Ακτσελή, εκδ.

Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, σ. 126.

⁴⁵Βλ. G. Gruben, ό.π., σ. 127.

1.9.3. ΤΟ NEKYOMANTEIO ΤΟΥ ΑΧΕΡΟΝΤΑ

Το μαντείο που αποτελούσε το νεκρομαντείο της αρχαιότητας ήταν το Νεκυομαντείο του Αχέροντα.⁴⁶ Στο νεκρομαντείο αυτό, όπως και σε όλα τ' άλλα, οι θνητοί προκειμένου να πάρουν το χρησμό που ήθελαν, έρχονταν σε επαφή με τους νεκρούς. Για να συμβεί αυτό έπρεπε να είναι προετοιμασμένοι και ψυχικά και σωματικά να κατεβούν στον Κάτω Κόσμο. Πριν συμβεί αυτό έπρεπε να περάσουν από κάποιες διαδικασίες όπως δίαιτες, προσευχές και λουτρά. Επίσης να προσφέρουν στους νεκρούς μέλι, νερό, κρασί, γάλα και αίμα από τη θυσία κάποιου ζώου έτσι ώστε να καταπραΰνουν τις ψυχές τους. Μόνο εάν έπιναν οι νεκρές ψυχές όλες αυτές τις χοές των θνητών, αποκτούσαν τη δυνατότητα να απαντήσουν στις ερωτήσεις τους προβλέποντας τα μελλούμενα.

Τα Νεκυομαντεία συγκριτικά με τα άλλα μαντεία θα έλεγε κανείς πως κρύβουν ένα γοητευτικό υπόβαθρο καθώς είναι πιο απροσπέλαστα λόγω της ιδιαιτερότητάς τους. Σύμφωνα με τον D. Odgen. «Τα νεκυομαντεία, τα λεγόμενα νεκρομαντεία, χαρακτηρίζονταν από τους Αρχαίους Έλληνες και ως ψυχαγωγεία, ψυχομαντεία, ψυχοπομπεία ή νεκυώρια.»⁴⁷

⁴⁶Τζουβάρα-Σούλη, Χρ., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Το Νεκυομαντείο του Αχέροντα». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 25.

⁴⁷Ogden, D., [2004]. Τα Μαντεία: Τα Νεκυομαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σσ. 16-17.

1.9.4. ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΟΥ ΤΡΟΦΩΝΙΟΥ

Το μαντείο του Τροφωνίου στη Λιβαδειά βρισκόταν στην έξοδο ενός εξαιρετικού φαραγγιού και αποτελούνταν από τρία επίπεδα. Το κάτω μέρος που βρισκόταν κατά μήκος της Ερκύνας, ένωνε τους ναούς της Ερκύνας, της Δήμητρας και του Τροφωνίου με το ιερό δάσος. Το επάνω μέρος στο όρος του Προφήτη Ηλία, αποτελούνταν από το ναό του βασιλιά του Δία και ένα ιερό του Κρόνου. Το μαντείο που είχε δημιουργηθεί από μία πέτρινη κυκλική βάση, κατέληγε σε ένα υπόγειο διαμέρισμα που ήταν ανάμεσα στο πάνω και στο κάτω μέρος. Το μαντείο αυτό είχε αποκτήσει πανελλήνια φήμη και είχε αναδειχθεί ως «το καλύτερα στοιχειοθετημένο μαντείο» του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.⁴⁸

⁴⁸Bonnechere, P., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο του Τροφωνίου στη Λιβαδειά. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 42.

Όσον αφορά την τελετουργία της χρησμοδοσίας πραγματοποιούνταν σε ένα ιερό άλσος και θα έλεγε κανείς πως είχε ως κεντρικό της άξονα το φόβο. Ο άνθρωπος που περίμενε να πάρει το χρησμό έπρεπε να αλλάξει ρούχα, να φορέσει παράξενα σανδάλια, να προσευχηθεί στον Τροφώνιο και να πιει το νερό της Λήθης και της Μνημοσύνης που έπιναν οι νεκροί. Στη συνέχεια έπρεπε να κατεβεί από μία σκάλα σε μία τρύπα χωρίς να γνωρίζει πόσο βαθιά ήταν αυτή. Έπειτα κρατώντας στο χέρι του ένα γλυκό από μέλι, έπρεπε να ξαπλώσει στο χώμα τοποθετώντας τα πόδια του σε ένα στενό άνοιγμα. Μέσα απ' όλα αυτά ο προσκυνητής έχανε τη ψυχική του ηρεμία καθώς κυριευμένος από φόβο βρισκόταν σε μία κατάσταση σύγχυσης.

Η διαδικασία της χρησμοδοσίας από τον Τροφώνιο γινόταν «μέσω της ύπνωσης (οράματος) ή κατά την διάρκεια της συγκοπής, η οποία ευνοούσε στο όνειρο.»⁴⁹ Τη στιγμή που ο προσκυνητής ξυπνούσε από το όνειρο ή το όραμα, βρισκόταν στο μέρος στο οποίο ήταν προτού απολέσει τις αισθήσεις του. Δεν ήταν λίγες οι φορές κατά τις οποίες ο άνθρωπος τη στιγμή της χρησμοδοσίας κατακλυζόταν από διάφορα έντονα συναισθήματα όπως φόβος, άγχος και αγωνία, τα οποία του προκαλούσαν μέχρι και λιποθυμία.

Στο μαντείο του Τροφωνίου οι χρησμοί συνδέονταν απόλυτα με τη βύθιση στη γνώση, την ποιητική, τα οράματα αλλά και τη μαντική αλήθεια. «Ο Τροφώνιος θεωρήθηκε ένας σημαντικός θεματοφύλακας της μυστηριακής θρησκείας και ομόλογος των ιδρυτών των Ελευσίνιων Μυστηρίων.»⁵⁰

⁴⁹Bonnechere, P., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο του Τροφωνίου στη Λιβαδειά. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σσ. 45-46.

⁵⁰Bonnechere, P., *ό.π.*, σσ. 45-46.

1.9.5. ΤΟ ΑΣΚΛΗΠΕΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ

Το Ασκληπιείο της Επιδαύρου που ήταν χτισμένο σε μία μικρή κοιλάδα της Αργολίδας, αποτελούσε το ιερό του Ασκληπιού, του θεού ιατρού της αρχαιότητας. Αρχικά το ιερό αυτό, υπήρξε το κύριο ιερό της πόλης της Επιδαύρου, με το πέρασμα των χρόνων όμως αποτέλεσε το σημαντικότερο θεραπευτικό κέντρο ολόκληρου του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Από όλα τα Ασκληπιεία, αυτό ήταν το πιο φημισμένο, καθώς εκεί γιατρεύτηκαν πολυάριθμοι ασθενείς, με πολύ σοβαρές ασθένειες. Αυτός ήταν και ο λόγος που κατέφευγαν εκεί πιστοί απ' όλη την Ελλάδα, αλλά και από ολόκληρη τη Μεσόγειο, προκειμένου να γιατρευτούν.

Ο Ασκληπιός όπως γνωρίζουμε, ήταν γιος του θεραπευτή θεού Απόλλωνα και γνώρισε την ιατρική επιστήμη από τον Κένταυρο Χείρωνα.⁵¹ Όταν κατάφερε με την ιατρική τέχνη του να αναστήσει έναν νεκρό, ο Δίας τον σκότωσε με κεραυνό. Με το θάνατό του οδηγήθηκε στη θεϊκή σφαίρα και έγινε ο θεός που βρισκόταν πιο κοντά στους ανθρώπους από τους απρόσιτους ολύμπιους θεούς. Ο Ασκληπιός εμφανιζόταν ακόμη και μέσα στον ύπνο του ασθενή φροντίζοντάς τον.

⁵¹Βλ. Bonnechere, P., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο του Τροφωνίου στη Λιβαδειά. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σσ. 45-46.

Αυτό γινόταν στα Ασκληπιεία, όπου με τη διαδικασία της εγκοίμησης, ο μεγάλος αυτός ιατρός-θεός της αρχαιότητας, θεράπευε τους πιστούς που υπέφεραν από κάποια ασθένεια. Τα ιερά που ήταν αφιερωμένα στον Ασκληπιό και γι' αυτό ονομάζονταν Ασκληπιεία, ήταν σχεδόν αμέτρητα. Τα Ασκληπιεία όμως δε λειτουργούσαν μόνο ως θεραπευτήρια, αλλά είχαν και την ιδιότητα των μαντείων. Κατά συνέπεια δεν κατέφευγαν σ' αυτά μόνο οι ασθενείς, αλλά και οι πιστοί που είχαν την ανάγκη να νικήσουν το φόβο του αγνώστου και να πληροφορηθούν για όσα πρόκειται να συμβούν στη ζωή τους. Τα σημαντικότερα Ασκληπιεία της αρχαιότητας ήταν της Επιδαύρου, της Κω, της Αθήνας, της Τρίκκης στη Θεσσαλία και της Περγάμου.⁵²

1.10. ΟΙ ΜΑΝΤΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

«Ο όρος μάντης και μαντική προέρχονται από την λέξη μαίνομαι που σημαίνει εκστασιάζομαι, παραληρώ.»⁵³ Στους μάντεις κατέφευγαν οι άνθρωποι στην αρχαιότητα, προκειμένου να νικήσουν τους φόβους τους και να γνωρίσουν το άγνωστο.

Υπήρχαν τρία είδη θεομάντεων που ασκούσαν τη πρώτη μέθοδο της θεομαντείας «διά εμπνεύσεως» : οι δαιμονόληπτοι, οι ενθουσιαστικοί και οι εκστατικοί. Οι δαιμονόληπτοι αν είχαν τους δαίμονες στην κοιλιά τους, τους αποδίδονταν ο όρος 'εγγαστρίμυθοι'. Αν πάλι τους είχαν στο στήθος τους χαρακτήριζαν 'στερνομάντεις'. Οι ενθουσιαστικοί θεομάντεις κυριεύονταν από μία μαντική έξαρση. Οι δε εκστατικοί βρίσκονταν σε μία κατάσταση απολύτως αναισθητική.⁵⁴

⁵²Βλ. G. Gruben, *Ιερά και Ναοί της Αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Δ. Ακτσελή, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, σ. 446.

⁵³Παπαθανασίου, Μ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 2.

⁵⁴Βλ. Παπαθανασίου, Μ., *ό.π.*, σ. 4.

Υπήρχαν και οι μάντεις που ασκούσαν τη δεύτερη μέθοδο θεομαντείας «διά χρησμών».⁵⁵ Αυτοί ήταν μάντεις, ιερείς και πυθίες, που όταν έδιναν τους χρησμούς βρίσκονταν σε μια κατάσταση ιερής μανίας, καθώς εκστασιάζονταν χρησιμοποιώντας τεχνητά μέσα όπως την υποβολή και την αυθυποβολή.

Κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς του ο μάντης να δώσει τους χρησμούς που του είχαν ζητηθεί περνούσε μέσα από μία διαδικασία εκστασιασμού. Αποκτούσε θεϊκή δύναμη καθώς βρισκόταν σε επικοινωνία με τους θεούς, πράγμα που τον έκανε να γνωρίζει στοιχεία που οι απλοί άνθρωποι αγνοούσαν. Κατά την υπερβατική αυτή στιγμή μεγάλων συναισθημάτων έκστασης και ενθουσιασμού ο μάντης μαινόταν.

Οι θεοί είχαν δώσει στο μάντη το χάρισμα της γνώσης των όσων έχουν συμβεί παλαιότερα, των όσων συμβαίνουν τώρα και των όσων επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον. Αυτά τα υπερβατικά στοιχεία έκαναν το μάντη να ξεχωρίζει από τον οποιοδήποτε απλό άνθρωπο που τα αγνοούσε όλα αυτά. Τα γεγονότα που επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον ο θεός τα μετέδιδε στο μάντη μέσα από τη φωνή της Σίβυλλας. Όσον αφορά τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί, αυτά μεταφέρονταν στο μάντη από τη θεά Μνημοσύνη, τη μητέρα των Μουσών.⁵⁶

Οι αρχαίοι Έλληνες που ήταν ανήσυχα πνεύματα και διακατέχονταν από φόβο, αγωνία και άγχος, είχαν την τάση να αναζητούν διαρκώς τη γνώση για στοιχεία και καταστάσεις που επρόκειτο να συμβούν στη ζωή τους σε θέματα κοινωνικά, πολιτικά αλλά και προσωπικά. Αυτός ήταν και ο λόγος που συχνά κατέφευγαν στους μάντεις και στα μαντεία τα οποία είχαν σημαντικό ρόλο στη ζωή τους.

⁵⁵ Παπαθανασίου, Μ., *ό.π.*, σ. 4.

⁵⁶ Βαρδιάμπασης, Ν., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 5.

1.11. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΜΑΝΙΑΣ

Κατά το Σωκράτη υπάρχουν δύο είδη μανίας, όπου η μία προέρχεται από τα ανθρώπινα ψυχικά νοσήματα, ενώ η άλλη δίδεται με τη Θεία δωρεά. Όσον αφορά τη θεϊκή μανία, αποτελείται από τέσσερις διαφορετικούς τύπους: την προφητική, την τελεστική ή τελετουργική, την ποιητική και την ερωτική.⁵⁷

Κατά τον Πλάτωνα υπάρχουν τέσσερις τύποι θεϊκής μανίας: «1) η προφητική μανία, που έχει προστάτη το θεό Απόλλωνα, 2) η τελεστική ή τελετουργική μανία, που έχει προστάτη το θεό Διόνυσο, 3) η ποιητική μανία που εμπνέουν οι Μούσες, 4) η ερωτική μανία που εμπνέουν η Αφροδίτη κι ο Έρως.»⁵⁸ Στο σημείο αυτό διακρίνουμε την απόλυτη ταύτιση του Πλάτωνα με το Σωκράτη όσον αφορά τους τύπους της θεϊκής μανίας. Ο Πλάτωνας ανέλυσε και τις διαφορές της απολλώνιας πνευματιστικής μεσολάβησης, που αποτελεί ένα σπάνιο χάρισμα κάποιων εκλεκτών ανθρώπων που μπορούν να προβλέψουν το μέλλον από τη διονυσιακή εμπειρία, από την οποία απουσιάζει το μαντικό ή πνευματιστικό στοιχείο.

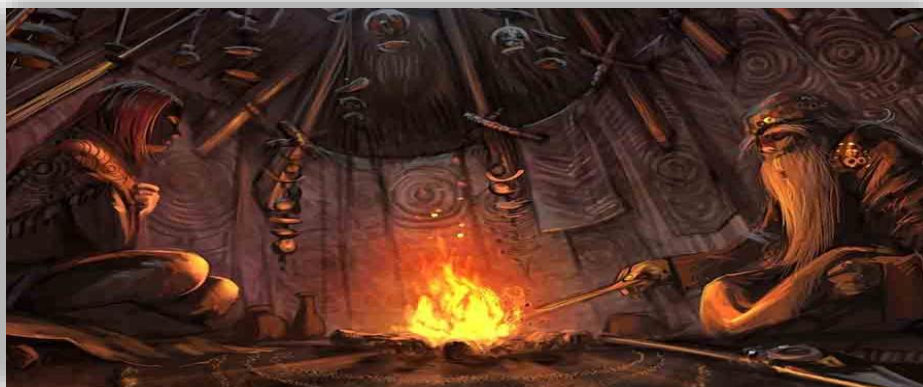
Για τον Ηρόδοτο υπάρχουν δύο τύποι μανίας. Ο πρώτος έχει υπερφυσική καταγωγή και ο δεύτερος οφείλεται σε φυσικές αιτίες. Ενώ «ο Εμπεδοκλής είχε χωρίσει τη μανία που προέρχεται ex purgamento animae από τη μανία που οφείλεται σε σωματικές αρρώστιες.»⁵⁹

⁵⁷Βαρδιάμπασης, Ν., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 5.

⁵⁸Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 69.

⁵⁹Βλ. E.R. Dodds, *ό.π.*, σ. 70.

1.12. Ο ΣΑΜΑΝΟΣ ΜΑΝΤΗΣ

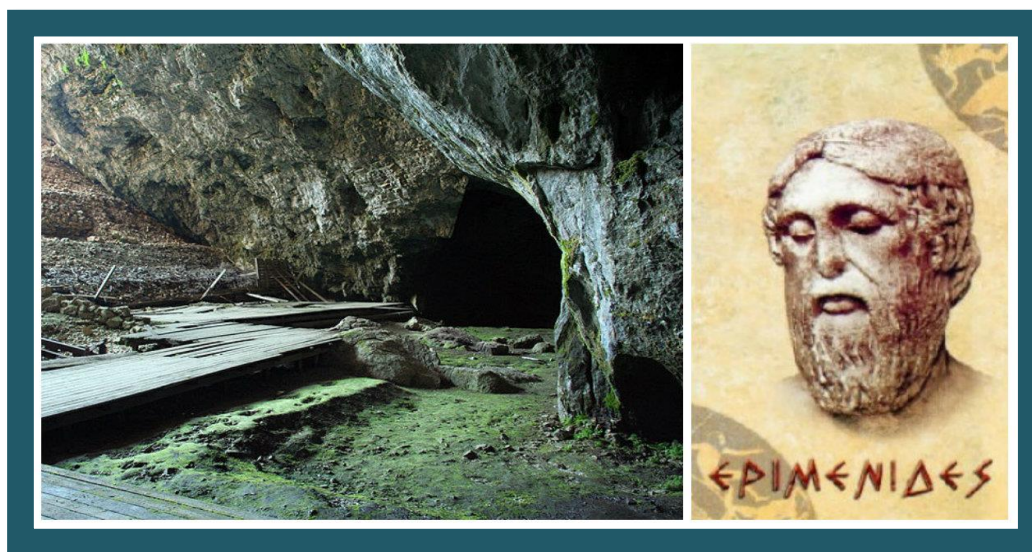
Το φαινόμενο του σαμανισμού ήταν έντονο στην Αρχαία Ελλάδα. Δεν είναι τυχαίο που ο αρχαιότερος γνωστός σαμάνος ήταν Έλληνας. Ο σαμάνος ήταν κάτι σαν γιατρός και μάγος ταυτόχρονα και διέθετε ιδιότητες όπως του ιερέα και του ψυχοπομπού. Έπρεπε όμως πάντα να είναι σωστός στις προβλέψεις του, γιατί διαφορετικά μπορεί να τιμωρούνταν μέχρι και με το θάνατο.

Οι σαμάνοι είχαν υπερφυσικές ιδιότητες καθώς μπορούσαν να θεραπεύουν, να μεταμορφώνονται σε πουλιά ή ζώα, αλλά και να αντλαμβάνονται τη γλώσσα τους. Το σπουδαιότερό τους μάλιστα καθήκον, ήταν να αναζητούν τις ψυχές που είχαν κυριευθεί από τα κακά πνεύματα μέσω των αρρωστιών και να τις θεραπεύουν.

Όταν βρίσκονταν σε κατάσταση έκστασης, φορούσαν ειδικά κοστούμια με έντονους χρωματισμούς και χρησιμοποιούσαν το ιερό τους τύμπανο. Το όργανο αυτό ήταν διακοσμημένο με πολλά έντονα στοιχεία και συμβόλιζε μία ψυχή. Σε κάποιες περιοχές υπήρχαν ορισμένες γυναίκες σαμάνοι. Σύμφωνα με το Γεώργιο Δημητροκάλλη ανάλογα με το αν είχαν για βοηθούς τους ή προστάτες τους καλά ή κακά πνεύματα, υπήρχαν οι λεγόμενοι “άσπροι” και “μαύροι” σαμάνοι.⁶⁰

⁶⁰Βλ. Δημητροκάλλη, Γ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Ο σαμάνος μάντης – θεραπευτής – ψυχοπομπός». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 8.

1.13. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΕΠΙΜΕΝΙΔΗΣ

Ο Επιμενίδης που καταγόταν από τη Φαιστό της Κρήτης και έζησε πάνω από εκατόν πενήντα χρόνια, ήταν ο ιερέας του Δία και της Ρέας και παρόλο που ήταν μάντης, αγαπήθηκε σαν θεός. Είχε τεράστιες μαντικές ικανότητες και είχε προφητεύσει την επίθεση των Περσών κατά των Ελλήνων, αφού πρώτα είχε προσφέρει θυσίες στο θεό Απόλλωνα. Έκανε προφητείες για διάφορες ελληνικές πόλεις π.χ. Αθήνα, Άργος, Δήλο κ.λπ. Λέγεται μάλιστα πως ακόμη και όταν είχε πεθάνει, η ψυχή του ήταν ακόμη ζωντανή. Είχε τη δυνατότητα να επανέλθει στη ζωή, ενώ κοιμόταν για πενήντα επτά ολόκληρα χρόνια. Αυτό συνέβη όταν σύμφωνα με μία μυθική παράδοση, τον έστειλε ο πατέρας του να ψάξει κάποιο πρόβατο που είχε χαθεί. Καθώς το έψαχνε μπήκε σε μια σπηλιά και κοιμήθηκε για χρόνια. Από τότε έμεινε και η γνωστή παροιμιώδης φράση «ο Επιμενίδειος ύπνος». Ο Επιμενίδης υπήρξε ένας από τους επτά σοφούς και το όνομά του είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τη θρησκευτική πεποίθηση των Αρχαίων Ελλήνων.⁶¹

⁶¹Για τον Επιμενίδα βλ. [2005]. Μάντεις και Μαντική: Πρόσωπα για Μαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 28.

1.14. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ

Ο μάντης Τειρεσίας καταγόταν από τη Θήβα. Η μητέρα του ήταν η νύμφη Χαρικλώ και ο πατέρας του ο Ευήρης. Σύμφωνα με μία εκδοχή που επικρατεί τυφλώθηκε από τη θεά Αθηνά επειδή την είχε δει γυμνή τη στιγμή που έκανε μπάνιο. Ως αντάλλαγμα όμως, του δυνάμωσε την ακοή ώστε να έχει τη δυνατότητα να ακούει και να καταλαβαίνει τη γλώσσα των πουλιών, καθώς αυτά του μετέδιδαν χρησμούς για τα γεγονότα που θα συμβούν στο μέλλον. Επικρατεί όμως και μια άλλη εκδοχή πως τον Τειρεσία τον τύφλωσε η θεά Ήρα, γιατί είχε αποκαλύψει πως η γυναίκα αισθάνεται εννιά φορές μεγαλύτερη ηδονή στον έρωτα από τον άντρα.

Τότε ο Δίας θέλοντας να τον ευχαριστήσει του πρόσφερε μαντικές δυνάμεις. Επειδή ο Τειρεσίας ήταν προικισμένος με τη δύναμη της αλήθειας, είχε την αποκλειστική δυνατότητα να αντιλαμβάνεται τους χρησμούς του Απόλλωνα.

Ο Τειρεσίας ήταν ο μάντης που προέβλεψε τον Τρωικό πόλεμο και τους άθλους του Ηρακλή. Ο λόγος του είχε πολύ μεγάλη ακρίβεια και σύμφωνα με κάποιες πηγές είχε τη δυνατότητα να αλλάζει και φύλο. Ο Τειρεσίας πέθανε στην Αλίαρτο σε βαθιά γεράματα, κληροδότησε όμως την τέχνη της μαντικής στην κόρη του Μαντώ.

1.15. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΚΑΛΧΑΣ

Ο μάντης Κάλχας, ο γιος του Θέστορος που καταγόταν από τις Μυκήνες ή τα Μέγαρα θεωρούνταν και απόγονος του Απόλλωνα.⁶² Επικρατούσε μάλιστα η άποψη πως απ' αυτόν είχε κληρονομήσει το μαντικό χάρισμα. Είχε τη δυνατότητα να προβλέπει τα μελλούμενα αλλά και να ερμηνεύει το παρελθόν και το παρόν.

Σύμφωνα με τον Όμηρο ο Κάλχας ήταν ο σημαντικότερος μάντης της αρχαιότητας και καθοδηγούσε τους θνητούς μέσω των χρησμών του, για το πώς θα εξιλεωθούν με τις πράξεις τους από τους θεούς. Ο Κάλχας επίσης ήταν ο μάντης που προφήτευσε τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου και ήταν αυτός που καθοδήγησε τους Έλληνες να δημιουργήσουν το Δούρειο Ίππο. Δε δίστασε μάλιστα να κρυφτεί και ο ίδιος μέσα σ' αυτόν. Σε κάθε δυσκολία και σε κάθε κρίσιμο γεγονός, οι αρχαίοι Έλληνες κατέφευγαν σ' αυτόν ώστε να τον συμβουλευτούν.

⁶²Για τον Κάλχα βλ. [2005]. Μάντεις και Μαντική: Πρόσωπα για Μαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 28.

Ο Κάλχας, ο μάντης του πολέμου, είχε τη δυνατότητα να προφητεύει το μέλλον και μέσα από οiwονούς, όπως για παράδειγμα ερμηνεύοντας το πέταγμα των πουλιών. Για το λόγο αυτό έχει χαρακτηριστεί και ως άριστος οiwονοσκόπος. Οι μαντικές του ικανότητες είχαν άμεση σχέση με πολεμικά ζητήματα γι' αυτό θεωρούνταν και πολεμικός σύμβουλος. Ήταν αυτός που προέβλεπε επίσης τα πολεμικά γεγονότα μεταξύ Ελλήνων και Τρώων στον Τρωικό πόλεμο.

Υπήρξε καλός γνώστης των γεγονότων και του παρελθόντος και του παρόντος και του μέλλοντος. Ο Κάλχας ήταν αυτός που κατηύθυνε τους Αχαιούς να φτάσουν ασφαλείς στην Τροία. Αυτό που τον χαρακτήριζε ήταν το θάρρος του να συγκρούεται ακόμη και με τους ισχυρούς, υπενθυμίζοντάς τους τα λάθη τους. Επίσης δεν παρέλειπε μέσα από τη μαντεία του να υπερτονίσει στους Έλληνες στρατιώτες το υψηλό τους καθήκον της υπεράσπισης της πατρίδας τους.

1.16. Ο ΜΑΝΤΙΚΟΣ ΘΕΟΣ ΤΡΟΦΩΝΙΟΣ

Ο Τροφώνιος, ο γιος του Εργίνου και αδελφός του Αγαμήδη, αποτελούσε γόνου του Δία και της Ιοκάστης. Ήταν πολύ σημαντικός μαντικός θεός και λατρεύτηκε στην περιοχή της Λιβαδειάς. Ήταν επίσης σπουδαίος αρχιτέκτονας και κατασκεύασε τους ναούς του Ποσειδώνα στη Μαντίνεια και του Απόλλωνα στους Δελφούς. Κατασκεύασε όμως και το «Τροφώνιον» στη Λιβαδειά, που ήταν το δικό του μαντικό ιερό. Το μαντείο αυτό άρχισε να γίνεται πολύ γνωστό μετά τον 6^ο αιώνα π. Χ. και κατατάσσεται ανάμεσα στα μεγαλύτερα ελληνικά μαντεία. Οι χρησμοί που δίνονταν εκεί πραγματοποιούνταν μετά από κάποιες τελετουργίες όπως θυσίες, καθαρμούς κλπ.⁶³

⁶³Για τον Τροφώνιο βλ. [2005]. Μάντεις και Μαντική: Πρόσωπα για Μαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 29.

Ο Τροφώνιος υπήρξε επίσης ο αρχέγονος χθόνιος θεός της γονιμότητας. Τα ιερά φίδια ήταν το χαρακτηριστικό της ιδιότητάς του, που αποτελούσαν το σύμβολο των μυθικών μορφών, όπως των θεών μάντεων, των ημίθεων ηρώων κ.λ.π.⁶⁴

1.17. Ο ΜΑΝΤΗΣ ΜΟΨΟΣ

Ο μάντης Μόψος ήταν γιος του Απόλλωνα και της Μαντούς, της κόρης του Τειρεσία και μαζί με τη μητέρα του ίδρυσε το ιερό του Κλαρίου Απόλλωνος στην Κολοφώνα. Κάποτε βρέθηκε αντίπαλος με τον Κάλχα σε αγώνες μαντικής ικανότητας και τον κέρδισε, μαντεύοντας σωστά τον αριθμό των σύκων μίας συκιάς. Ενώ ο Κάλχας μάντεψε λάθος τον αριθμό των γουρουνιών που θα γεννούσε η γουρούνα του Μόψου. Αυτό το γεγονός σύμφωνα με ένα μύθο, έγινε η αιτία ο Κάλχας να δώσει τέλος στη ζωή του, καθώς είχε προφητεύσει πως θα πεθάνει όταν συναντήσει κάποιον μάντη ανώτερό του. Ο Μόψος επίσης ίδρυσε ένα μαντείο μαζί με το γιο του Αμφιαράου τον Αμφίλοχο, στην πόλη Μαλλό της Κιλικίας, στις εκβολές του ποταμού Πυράμου.⁶⁵

⁶⁴Παπαθανασίου, Μ., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Μαντικοί θεοί και ήρωες». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 10.

⁶⁵Για το μάντη Μόψο βλ. [2005]. Μάντεις και Μαντική: Πρόσωπα για Μαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σσ. 28-29.

1.18. Η ΙΕΡΕΙΑ ΠΥΘΙΑ

Η Πυθία, η ιέρεια του μαντείου των Δελφών, ήταν το πρόσωπο που μέσα από τους χρησμούς, πραγματοποιούσε τη διαμεσολάβηση ανάμεσα στους θεούς και τους ανθρώπους. Στο σημείο αυτό θα έπρεπε να πούμε πως η Πυθία δεν ήταν ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, αλλά ένας τίτλος που δινόταν σε όσες γυναίκες επιλέγονταν να γίνουν οι προφήτισσες του θεού Απόλλωνα και να του αφιερώσουν τη ζωή τους. Οι πρώτες Πυθίες που τους είχε δοθεί αυτό το ιερό αξίωμα λέγεται πως ήταν νεαρές και παρθένες κοπέλες. Κάποτε όμως ένας άντρας που είχε πάει στο μαντείο για να πάρει χρησμό ερωτεύτηκε τη νεαρή Πυθία και την έκλεψε. Από τότε επιλέγονταν ως Πυθίες γυναίκες πάντα άνω των πενήντα ετών. Η Πυθία κατά τη διάρκεια της χρησιμοδοσίας γινόταν κατά κάποιο τρόπο ένθεη, αφού εισερχόταν μέσα της ο θεός και αυτή απλά χρησιμοποιούσε την φωνή της για να ανακοινώσει τη θεϊκή βούληση.

Κατά το Fraceliere, η Πυθία πάντα πριν εισέλθει στο ναό του Απόλλωνα προκειμένου να προφητεύσει, χαιρετούσε όλες τις θεότητες του τόπου. «Πρώτη την «πρωτόμαντιν Γαίαν» και μετά τη Θέμιδα και τη Φοίβη που κατέλαβαν την προφητική έδρα μετά από αυτήν και πριν από τον Φοίβο, τον Πύθιο Απόλλωνα, δηλαδή τον κύριο του «βράχου της Πυθούς», όπως ονόμαζε ο Όμηρος τους Δελφούς.»⁶⁶

Όσον αφορά τις χρησμοδοσίες της Πυθίας, επικρατούν διάφορες απόψεις π.χ. ότι στους αρχαίους χρόνους προφήτευε στο άδυτο μία φορά μόνο το χρόνο, την ημέρα που είχε γενέθλια ο θεός Απόλλωνας στις εφτά του μηνός Βυσίου, κάπου στην αρχή της άνοιξης δηλαδή, μεταξύ των σημερινών Μαρτίου ή Απριλίου. Αργότερα άρχισε να δίνει χρησμούς μία φορά το μήνα, την έβδομη του μηνός, εκτός όμως των τριών χειμερινών μηνών. Υπήρχε η δυνατότητα να δοθεί εκτάκτως όμως χρησμός και σε όλες τις εποχές εκτός από τις «αποφράδες» μέρες του θρησκευτικού ημερολογίου.⁶⁷

Η Πυθία θα έλεγε κανείς δε διέθετε ένα προσωπικό χάρισμα που το είχε σε όποιο μέρος κι αν βρισκόταν όπως π.χ. η Κασσάνδρα, αλλά το χάρισμα που την οδηγούσε στην έμπνευση της προφητείας, το έπαιρνε από το χάσμα του εδάφους και το βάθος του αδύτου κάτω από τον προφητικό τρίποδα στον οποίο καθόταν. Θα έλεγε κανείς πως μέσα απ' αυτό το άδυτο ανυψωνόταν μία πνευματική δύναμη, την οποία η Πυθία εισέπραττε με όλη τη δύναμη της ψυχής και του σώματός της.

⁶⁶Βλ. R. Flaceliere, *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964, σ. 46.

⁶⁷Βλ. R. Flaceliere, *ό.π.*, σ. 51.

Αυτή η δοκιμασία στην οποία υποβαλλόταν, την οδηγούσε σε μία κατάσταση έκστασης και απόλυτου παραληρήματος. Επομένως έβγαιναν από το στόμα της κραυγές και λέξεις που τις μετέδιδε ο ίδιος ο θεός. Την ιδιαίτερη προσωπικότητά της την αντικαθιστούσε ο θεός Απόλλωνας, αφού η Πυθία για να δώσει τις απαντήσεις της εμπνεόταν από το θεό. Τα λόγια της όμως επειδή δεν ήταν πολύ ξεκάθαρα αλλά κάπως σκοτεινά, ο ιερέας τα ερμήνευε με ασαφή δίστιχα.⁶⁸

Η Πυθία πριν την χρησμοδοσία έπρεπε να ακολουθήσει κάποιες τελετουργικές διαδικασίες. Πριν την τελετή της χρησμοδοσίας έπρεπε να λουστεί στην Κασταλία και έπειτα να πιει νερό από τη συγκεκριμένη ιερή πηγή. Μέσω του ιερού δέντρου της δάφνης ερχόταν σε επαφή με το θεό Απόλλωνα. Αυτό γινόταν είτε κρατώντας ένα δάφνινο κλαδί, είτε μασώντας τα φύλλα του ιερού δέντρου, είτε με το να καπνίζεται με καμένα φύλλα δάφνης. Έπειτα καθόταν σε έναν τρίποδα ώστε να έρθει σε αμεσότερη επαφή με το θεό, χρησιμοποιώντας το τελετουργικό του κάθισμα.⁶⁹ Τότε ερχόταν σε επικοινωνία με το θεό μέσα από μία κατάσταση εκστασιασμού και μετέφερε στους ανθρώπους τους χρησμούς.

Η καταληψία αυτή της Πυθίας για τους φιλόλογους οφειλόταν στην εισπνοή κάποιων αναθηματικών αερίων που πιθανόν να την οδηγούσαν στα παραληρήματά της. Θεωρούσαν πως στα μαντεία είχε στηθεί μία ωραία απάτη, καθώς η Πυθία απαντούσε στους ενδιαφερόμενους, σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχε πάρει νωρίτερα για τον καθέναν από αυτούς. Ωστόσο αντιτίθεται στην άποψη αυτή, μία άλλη μαρτυρία που ισχυρίζεται πως τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια της χρησμοδοσίας ήταν πράγματι λόγια της ίδιας της Πυθίας.

⁶⁸Βλ. G. Gruben, *Ιερά και Ναοί της Αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Δ. Ακτσελή, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, σ.80.

⁶⁹Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 76.

1.19. Η ΜΑΝΤΙΣΣΑ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ

Η Κασσάνδρα ήταν κόρη του Πριάμου και της Εκάβης. Η μάντισσα αυτή, που την έχουμε γνωρίσει στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη, ήταν η μόνη που σε ανθρώπινο επίπεδο είχε τη δυνατότητα να προφητεύει τα μελλούμενα, αλλά και να γνωρίζει τα όσα έχουν συμβεί στο παρελθόν.

Ο θεός Απόλλωνας ήταν αυτός που της είχε χαρίσει αυτή την ιδιότητα, όταν την ερωτεύτηκε και πίστεψε πως θα γίνει δική του. Εκείνη όμως ξεγελώντας τον, του έδωσε μόνο ένα φιλί, πράγμα που τον εκνεύρισε πολύ και αυτός ήταν ο λόγος που την τιμώρησε.

Η τιμωρία της ήταν να προφητεύει μόνο συμφορές και την ώρα της προφητείας να διακατέχεται από μία παραληρηματική φρενίτιδα, με αποτέλεσμα να μην πιστεύει κανείς τα όσα λέει, καθώς τη θεωρούσαν μαινάδα. Παρόλο όμως που δεν την πίστευαν, οι προφητείες της έβγαιναν πάντα αληθινές.⁷⁰

Υπάρχει όμως και μία άλλη εκδοχή, σύμφωνα με την οποία η Κασσάνδρα είχε το χάρισμα της μαντικής ικανότητας, από την παιδική της ηλικία, το οποίο απέκτησε όταν κάποιο φίδι της είχε αγγίξει τη γλώσσα. Η Κασσάνδρα προφήτευσε τα δεινά που θα συνέβαιναν στην Τροία, όταν ο Πάρης θα έκλεβε την ωραία Ελένη, καθώς και το θάνατο του αδερφού του Έκτορα. Η Κασσάνδρα επίσης ήταν εκείνη που έδωσε πληροφορίες στους Τρώες για το Δούρειο Ίππο και όταν καταστράφηκε η Τροία ζήτησε άσυλο στο ναό της Αθηνάς.⁷¹

⁷⁰Βλ. Ιακώβ, Ι. Δ., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Η Κασσάνδρα στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 8.

⁷¹Για την Κασσάνδρα βλ. [2005]. Μάντεις και Μαντική: Πρόσωπα για Μαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 29.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΝΕΙΡΑ-ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

2.1. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ ΣΤΟΝ ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Από το ομηρικό έπος ακόμη γνωρίζουμε πόσο σημαντική θέση είχαν για τους ανθρώπους τα όνειρα. Η πίστη των αρχαίων σ' αυτά τους οδήγησε και στην πίστη της ονειρομαντείας. Τα όνειρα αποτελούσαν μία υπερφυσική ένδειξη, καθώς είχαν ένα μυστηριώδη χαρακτήρα, αφού συνέβαιναν την ώρα του ύπνου, όταν η ανθρώπινη συνείδηση αδρανούσε.

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να γεννηθεί από πολύ παλιά η έντονη επιθυμία του ανθρώπου να ανακαλύψει το άγνωστο. Για το λόγο αυτό οι άνθρωποι της αρχαιότητας, προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν μέσα από τα όνειρα, τα σημάδια εκείνα που θα έδιναν απαντήσεις σε όσα τους προβλημάτιζαν, αλλά και σε όσα αγνοούσαν και ήθελαν να ξέρουν είτε για το παρελθόν, είτε για το παρόν, είτε για το μέλλον τους.

Τα όνειρα για τους αρχαίους Έλληνες ήταν θεόσταλτα και πίστευαν πως μ' αυτό τον τρόπο οι θεοί ήθελαν να τους προειδοποιήσουν για καθετί καλό ή κακό που επρόκειτο να τους συμβεί.⁷² Επομένως το όνειρο, σύμφωνα με την αρχαιοελληνική θρησκευτική παράδοση, αποτελούσε πρόρρηση θεϊκής ή χθόνιας προέλευσης, η οποία ερμηνευόταν από ονειροκρίτες ή ονειρομάντις.⁷³

Στον αρχαίο κόσμο πέντε ήταν τα είδη ονείρων που κυριαρχούσαν: ο χρηματισμός, το ενύπνιο, το φάντασμα, το όνειρο και το όραμα.⁷⁴ Από όλα αυτά τα είδη ονείρων μόνο στο χρηματισμό, στο όραμα και στο όνειρο προσέδιδαν οι αρχαίοι μαντικές ικανότητες.

Το όνειρο, όσον αφορά την ομηρική και τη λυρική ποίηση, ήταν η αφήγηση ενός θεού ή κάποιου νεκρού, που εμφανιζόταν στον ύπνο ενός ηρωικού προσώπου, θέλοντας είτε να το εξαπατήσει, είτε να το καθοδηγήσει σε κάποιες συγκεκριμένες πράξεις. Σύμφωνα με τον Κ. Βαλάκα «Ο E.R. Dodds υποστήριξε ότι το ομηρικό όνειρο είναι ένα αντικειμενικό γεγονός που συμβαίνει στον άνθρωπο ενώ κοιμάται».⁷⁵

Στην Οδύσσεια του Ομήρου τα όνειρα παρουσιάζονται ως «δήμος ονείρων» και λαμβάνουν χώρα στον Άδη, όπου κατοικούν οι ψυχές των νεκρών ανθρώπων, αποκομμένες από τα σώματά τους.⁷⁶

⁷²Βλ. Λιόντης, Κ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Εψές Είδα-Πρόλογος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 3.

⁷³Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σ. 94.

⁷⁴Βλ. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1, σ. 5.

⁷⁵Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 91.

⁷⁶Βλ. Πόλκας, Λ., [2005]. Μάντις και Μαντική: Το Χρηματιστήριο του Ονείρου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 34.

Έχουμε δει τον Όμηρο πολλές φορές στα έργα του να παρομοιάζει το όνειρο με δαίμονα του Άδη. Στα μεταγενέστερα χρόνια όμως, το όνειρο θεωρήθηκε για τους ανθρώπους «ως ο δαίμων ο αγαθός», ως όργανο δηλαδή ενός θεραπευτή θεού π.χ. του Απόλλωνα ή του Ασκληπιού.⁷⁷

Για τον Φρόυντ αντίθετα, «τα όνειρα αποτελούν συμπτώματα ψυχοπαθολογικών διεργασιών και όχι αλληγορικά σημεία ή σημάδια του μέλλοντος».⁷⁸ Ενώ για τον G. Guidorizzi, τα όνειρα είχαν τη δυνατότητα να καθορίσουν ή να αποτρέψουν ορισμένες ανθρώπινες συμπεριφορές και να δημιουργήσουν φαινόμενα έντονης συναισθηματικής φόρτισης.⁷⁹

2.2. ΤΑ ΠΡΟΦΗΤΙΚΑ & ΤΑ ΜΗ ΠΡΟΦΗΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ

Από τα πανάρχαια χρόνια έχει επικρατήσει η διάκριση των ονείρων στα αληθή ή προφητικά όνειρα και στα ψευδή ή μη προφητικά. Αυτή τη διάκριση την έχουμε πρωτοσυναντήσει «στην ελληνική γραμματεία στο περίφημο χωρίο του Ομήρου περί των δύο πυλών των ονείρων».⁸⁰ «Μέσα από τη διάκριση των ονείρων σε ‘αληθινά’ και ‘ψευδή’», διαδραματίστηκε ακόμα και η τύχη των εκπροσώπων της εξουσίας στην ελληνική αρχαιότητα».⁸¹

⁷⁷Βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΠΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 8.

⁷⁸Βλ. Λιόντης, Κ., [2003, 5 Ιανουαρίου]. Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Εψές Είδα-Πρόλογος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 6.

⁷⁹Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σσ. 94-95.

⁸⁰Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 291.

⁸¹Βλ. Πόλκας, Λ., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Το Χρηματιστήριο του Ονείρου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 35.

Τα προφητικά όνειρα δεν αφορούν απλά την πρόγνωση του μέλλοντος, αλλά εμπεριέχουν και κάποιες ιεροσημειακές ιδιότητες, όπου το όνειρο γίνεται ένα μέσο επικοινωνίας μεταξύ του υπερφυσικού και του ανθρώπινου κόσμου.

Υπήρχαν τρεις τύποι των προφητικών ονείρων:⁸² ο όνειρος, που αποτελούσε τον πρώτο τύπο ήταν το γνωστό συμβολικό ή αλληγορικό όνειρο. Ένα τέτοιο όνειρο δεν μπορούσε να το κατανοήσει κανείς εύκολα μέσα από τις μεταφορές και τα αινίγματά του και για το λόγο αυτό έπρεπε να ερμηνευτεί. Το όραμα ή κατά τον Αρτεμίδωρο το θεωραματικό, αποτελούσε το δεύτερο τύπο ονείρου και ήταν τόσο ξεκάθαρο που δε χρειαζόταν καμία ερμηνεία. Το όνειρο αυτό σχετιζόταν με την προ-εκπλήρωση κάποιου γεγονότος που επρόκειτο να συμβεί στο μέλλον.

Τέλος ο χρηματισμός αποτελούσε τον τρίτο τύπο ονείρου και αφορούσε τα ομηρικά όνειρα και όσα συσχετιζόνταν με την πρακτική της εγκοιμήσεως. Ο χρηματισμός ή αλλιώς χρησμός αποτελούσε ένα όνειρο που ήταν εύκολο να κατανοηθεί. Πολλές φορές εμφανιζόταν στον ονειρευόμενο ένας θεός ή ένας ιερέας ή κάποιο κοντινό του πρόσωπο π.χ. ο πατέρας του κ.λπ. και του αποκάλυπτε στον ύπνο του ξεκάθαρα, κάτι που επρόκειτο να του συμβεί, χωρίς κάποιους συμβολισμούς.⁸³

Ο Ποσειδώνιος μάλιστα αποδίδει στα προφητικά όνειρα τρεις τύπους: ο πρώτος αφορά τα όνειρα που προέρχονται από τη ψυχή, η οποία μπορεί να μαντέψει το μέλλον καθώς έχει θεϊκή δύναμη. Ο δεύτερος σχετίζεται με τα όνειρα τα οποία προκαλούν οι δαίμονες, καθώς εισέρχονται στο σώμα του ανθρώπου που ονειρεύεται. Τέλος ο τρίτος τύπος σύμφωνα με τον Ποσειδώνιο αφορά τα αμιγώς θεόπεμπτα όνειρα.

⁸²Βλ. Για τα προφητικά όνειρα βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, *ό.π.*, σσ. 294-295.

⁸³Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ.101.

Όσον αφορά τα μη προφητικά όνειρα διαχωρίζονταν σε ενύπνια και φαντάσματα. Τα ενύπνια ήταν αυτά που δημιουργούνταν από διάφορα ψυχικά και σωματικά ερεθίσματα. Ο φόβος, η πείνα, η δίψα, ο έρωτας, η υπερβολική κατανάλωση τροφής και η αγωνία για το μέλλον, ήταν κάποια απ' τα ερεθίσματα που προκαλούσαν τα όνειρα αυτά. Ενώ τα όνειρα φαντάσματα ήταν οι λεγόμενοι εφιάλτες.⁸⁴

2.3. ΤΑ ΘΕΩΡΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΑ ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ

Τα όνειρα ταξινομούνται επίσης στα θεωρηματικά και στα αλληγορικά. Τα θεωρηματικά είναι αυτά στα οποία υπάρχει άμεση προειδοποίηση και αντιστοιχούν στο συγκεκριμένο ονειρικό όραμα του ανθρώπου που τον αφορά. Ενώ στα αλληγορικά η προειδοποίηση στον άνθρωπο είναι έμμεση και είναι τα όνειρα εκείνα που επισημαίνουν στον ονειρευόμενο ένα πράγμα, εννοώντας όμως κάτι άλλο. Μέσω των αλληγορικών ονείρων, η ψυχή κάνει μία υπόδειξη για κάτι που τον αφορά στον άνθρωπο που ονειρεύεται, με ένα φυσικό τρόπο. Θα έλεγε κανείς πως το όνειρο αποτελεί μία πολύμορφη κατάσταση της ψυχής, που ενημερώνει τον άνθρωπο για όσα καλά ή κακά πρόκειται να του συμβούν.⁸⁵

⁸⁴Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 294.

⁸⁵Για τα θεωρηματικά και τα αλληγορικά όνειρα βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σσ. 17-19.

Κάποιοι έχουν κατατάξει τα αλληγορικά όνειρα σε πέντε κατηγορίες:

α) Τα λεγόμενα προσωπικά όνειρα, όπου ο ίδιος ο άνθρωπος που το βλέπει πρόκειται να πάθει κάτι καλό ή κακό, κάτι δηλαδή που θα συμβεί μόνο σ' αυτόν. β) Τα λεγόμενα αλλότρια όνειρα που αφορούν κάποιο άλλο πρόσωπο και όχι το ίδιο το πρόσωπο που ονειρεύεται. Το καλό ή κακό που πρόκειται να συμβεί αφορά ένα άτομο που το γνωρίζει ή που είναι φίλος του. γ) Τα λεγόμενα κοινά όνειρα που σχετίζονται και με τον ονειρευόμενο αλλά και με άλλους ανθρώπους. δ) Τα όνειρα που σχετίζονται με λιμάνια, αγορές, τείχη, κτίρια της πόλης, δημόσια μνημεία και γυμναστήρια. ε) Τα κοσμικά όνειρα που αφορούν διαταραχές του κόσμου, όπως αναστατώσεις στη γη ή στη θάλασσα ή εξαφάνιση και ολική έκλειψη της σελήνης, του ήλιου και των άστρων.

2.4. ΤΑ ΜΕΡΙΜΝΗΜΑΤΙΚΑ - ΤΑ ΑΙΤΗΜΑΤΙΚΑ & ΤΑ ΘΕΟΠΕΜΠΤΑ ΟΝΕΙΡΑ

Όταν εμφανίζονται στα όνειρα των ανθρώπων κάποια πράγματα σχετικά με τις προσωπικές τους ανησυχίες ή με κάτι που έχουν ζητήσει από τους θεούς, (άρα είναι παρόμοια με τις σκέψεις τους), δεν αποτελούν ένδειξη κάποιου προμηνύματος, αλλά ανήκουν στην κατηγορία του ενυπνίου. Κάποιοι τα όνειρα αυτά τα αποκαλούν “μεριμνηματικά” (όνειρα αγωνίας) και “αιτηματικά” (όνειρα αιτήσεως).⁸⁶

Αντιθέτως τα όνειρα που βλέπουν οι άνθρωποι που δεν έχουν κάποια ανησυχία για κάτι και προμηνύουν κάτι καλό ή κάποια συμφορά που θα συμβεί στο μέλλον, ονομάζονται θεόπεμπτα.

⁸⁶Βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΠΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 28.

Στην αρχαία ελληνική λογοτεχνία υπάρχει πληθώρα θεόπεμπτων ονείρων, όπου εμφανίζεται στον άνθρωπο που κοιμάται κάποια ονειρική μορφή, προκειμένου να τον συμβουλευτεί ή να τον προειδοποιήσει για όσα πρόκειται να συμβούν, όπως έχουμε δει και στον Όμηρο.⁸⁷

Τα περισσότερα όνειρα που σχετίζονται με την χετιτική, την ασσυριακή και την αρχαία αιγυπτιακή λογοτεχνία είναι όνειρα θεϊκά. Πρόκειται για τα όνειρα που εμφανίζεται στον ύπνο του ονειρευόμενου κάποιος θεός, είτε για να του προμηνύσει τα μελλούμενα, είτε για να του ζητήσει να πραγματοποιήσει κάποια τελετή.⁸⁸

2.5. Ο ΟΝΕΙΡΟΣ & ΤΟ ΕΝΥΠΝΙΟΝ

Οι αρχαίοι έλληνες είχαν προσωποποιήσει τα όνειρα. Ο Όνειρος ήταν ο αγγελιοφόρος του Δία και όργανο του Απόλλωνα και των θεραπευτών θεών. Ήταν γιος της Νυκτός και αδελφός του Ύπνου και του Θανάτου. Σύμφωνα όμως με μία άλλη παράδοση καταγόταν από τη θεά της γης, της Χθονός.⁸⁹ Ο Όνειρος ή αλλιώς το όνειρο, αποτελούσε τη μορφή που εμφανιζόταν στον ύπνο των ανθρώπων όταν αυτοί ήθελαν να μετακινηθούν στον κόσμο των σκιών, είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα. Έτσι βίωναν την ονειρική εμπειρία, μία εναλλακτική κατάσταση δηλαδή από την πραγματικότητα.

⁸⁷Βλ. E.R. Dodds, *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978, σ. 101.

⁸⁸Βλ. E.R. Dodds, *ό.π.*, σ. 102.

⁸⁹Βλ. Οικονομίδης, Σ., [2001]. Προαρχαϊκή Ελλάδα και Όνειρα-Ονειρικός λήθαργος-Ψυχική εγρήγορση-Πολιτική αφύπνιση. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 31.

Το όνειρο επομένως μετέφερε τον άνθρωπο σε καταστάσεις, εικόνες και δράσεις, προσδίδοντάς του την ικανότητα της μεταμόρφωσης. Στην προαρχαϊκή Ελλάδα, τα όνειρα συνδέονταν με χθόνιες λατρείες και μετέφεραν τον άνθρωπο σε ένα στάδιο επικοινωνίας με το υπερπέραν, θα έλεγε κανείς πως συγγένευαν και με την εμπειρία του θανάτου.⁹⁰

Το Ενύπνιον ή Όναρ ένωνε το υπερβατικό στοιχείο με την πεζότητα της απλής καθημερινότητας. Ο θνητός άνθρωπος αποκτούσε τη δυνατότητα επικοινωνίας με το βασίλειο των θεών, των σκιών και των νεκρών.⁹¹ Ο “Όνειρος”, λοιπόν, σε τούτο διαφέρει από το “Ενύπνιον”, ότι αυτός δηλώνει μία μελλοντική κατάσταση πραγμάτων, ενώ το ενύπνιον δηλώνει μία παρούσα κατάσταση πραγμάτων.⁹²

Κάποιες ονειρικές εμπειρίες αφορούν το σώμα, άλλες τη ψυχή και άλλες και τα δύο ανθρώπινα στοιχεία. Αυτές που αφορούν το σώμα, άλλοτε οφείλονται σε έλλειψη και άλλοτε σε αφθονία. Ενώ αυτές που αφορούν τη ψυχή, πιθανότατα οφείλονται σε φόβους ή ελπίδες των ανθρώπων. Αυτά είναι στοιχεία που αφορούν το “ενύπνιον”.

Το “ενύπνιον” (που το όνομά του δηλώνει κατάσταση εν ύπνω), διαδραματίζεται κατά τη διάρκεια του ύπνου, αλλά όταν ο ύπνος σταματάει και αυτό με τη σειρά του εξαφανίζεται.⁹³

⁹⁰Βλ. Οικονομίδης, Σ., *ό.π.*, σ. 34.

⁹¹Βλ. Οικονομίδης, Σ., [2001]. Προαρχαϊκή Ελλάδα και Όνειρα-Ονειρικός λήθαργος-Ψυχική εγρήγορση-Πολιτική αφύπνιση. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 34.

⁹²Βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α΄, μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 15.

⁹³Για το Ενύπνιον βλ. Α. Δαλδιανός, *ό.π.*, σ. 16.

Ο όνειρος (το όνειρο) όμως αποτελεί και αυτός ένα ενύπνιο, ενεργεί επίσης στη διάρκεια του ύπνου, έχει αξία όμως για τον άνθρωπο που το βλέπει καθώς του προμηνύει τα μελλούμενα. Με αποτέλεσμα όταν ο άνθρωπος ξυπνάει, να τα σκέφτεται και να διεγείρεται έτσι η ψυχή του, κατευθύνοντάς τον να δράσει ανάλογα. Το όνειρο πιθανότατα πήρε το όνομά του αρχικά από αυτό το γεγονός ή από το όν είρην, που ερμηνεύεται ως ο λόγος για το όν, γι' αυτό δηλαδή που υπάρχει στην πραγματικότητα.

2.6. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ & Η ΜΑΝΤΙΚΗ

Ο ενθουσιασμός από τον οποίο διακατέχονται οι προφήτες και οι προφήτισσες, παίρνοντας τις απαντήσεις μέσα από τους θεούς, χωρίς καμία διαμεσολάβηση από οράματα του Κάτω Κόσμου και της νύχτας, αποτελεί το φωτεινό ήμισυ της άτεχνου μαντικής. Ενώ αντίθετα το μαντείο του Τροφωνίου, η νεκρομαντεία και τα όνειρα, αποτελούν το σκοτεινό ήμισυ της άτεχνου μαντικής. Όσον αφορά βέβαια την κατάσταση της έκστασης, του παραληρήματος και του ενθουσιασμού των προφητών, θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί αν ήταν κι αυτοί εντελώς ξύπνιοι ή βρίσκονταν σε κάποια κατάσταση ύπνωσης.

Το όνειρο και η μαντική θα έλεγε κανείς πως επικοινωνούσαν μεταξύ τους με διάφορους τρόπους στην ελληνική αρχαιότητα, καθώς και τα δύο σχετίζονταν με τη γνώση και με τη θεϊκή βούληση. Αποτελούσαν δύο πρακτικές πρόγνωσης και το στοιχείο που τις χαρακτήριζε ήταν το κρυπτικό ή δυσερμήνευτο στοιχείο που εμπεριείχαν. Αυτός ήταν και ο λόγος που έπρεπε να βρεθούν οι άνθρωποι, οι οποίοι θα ερμηνεύσουν αυτό το κρυπτικό στοιχείο και αυτοί ήταν οι μάντεις και οι ονειροκρίτες.

2.7. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΧΡΗΣΜΩΝ & ΟΝΕΙΡΩΝ

Θα έλεγε κανείς πως οι χρησμοί και τα όνειρα έμοιαζαν, όμως σίγουρα είχαν και μεγάλες διαφορές. Η ομοιότητα αυτή διαφαίνεται στο ότι και τα δύο αποτελούσαν μία έκφραση κάποιας θεϊκής ενέργειας και βούλησης. Καθώς μέσω και των χρησμών και των ονείρων μεταδίδονταν στους ανθρώπους θεϊκά μηνύματα ή δίδονταν λύσεις στα προβλήματα που τους απασχολούσαν. Τα ζητήματα που τους απασχολούσαν αφορούσαν είτε γεγονότα του παρελθόντος που δε μπορούσαν να τα εξηγήσουν, είτε συμβάντα του παρόντος, είτε καταστάσεις που επρόκειτο να συμβούν στο μέλλον.

Σύμφωνα με την Α. Μίσσιου, η διαφορά ανάμεσα στους χρησμούς που έδιναν τα μαντεία και στα όνειρα, είναι ότι στο χρησμό υπήρχε μεγαλύτερη και πιο ενεργή ανθρώπινη συμμετοχή όσον αφορά την επικοινωνία με το θεϊκό στοιχείο.⁹⁴ Εκεί ο άνθρωπος επέλεγε να απευθυνθεί στο μαντείο, προκειμένου να πάρει τις απαντήσεις που ήθελε, ενώ το όνειρο δεν το επεδίωκε ο ίδιος. Ο χρησμός σχετίζεται επίσης περισσότερο με την έννοια της πολιτικής της ελληνικής πόλης, απ' ότι το όνειρο, καθώς μέσα από τους χρησμούς παίρνονταν αποφάσεις για ό, τι αφορούσε τις πόλεις και τους πολίτες.

Τα στοιχεία αυτά δε σχετίζονταν με τα όνειρα, που θα έλεγε κανείς πως αποτελούσαν ένα καθαρά παθητικό μέσο ανθρώπινης επικοινωνίας με το θεϊκό στοιχείο. Το όνειρο ταίριαζε περισσότερο εκεί που επικρατούσε μοναρχία, όπου ο απόλυτος μονάρχης αποτελούσε τον εκλεκτό κάποιας θεότητας.

⁹⁴Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σ. 30.

Στην αρχαϊκή και στην κλασική Ελλάδα όπως διαφαίνεται από κάποιες πηγές, η ονειρομαντεία αν και ήταν ευρέως διαδεδομένη, ωστόσο δε διέθετε το ίδιο κύρος που κατείχε η χρησμολογία, που είχε αναγνωριστεί επίσημα στην ελληνική κοινωνία μετά την κατάργηση της βασιλείας. Την περίοδο εκείνη, τα συλλογικά όργανα των πόλεων έστελναν τους θεωρούς ή θεοπρόπους στα μαντεία, προκειμένου να πάρουν συμβουλές για τα καίρια θέματα που τους απασχολούσαν. Όπως για την ίδρυση μιας αποικίας, τη διεξαγωγή μιας εκστρατείας ή τη λήψη σοβαρών πολιτικών ζητημάτων της εποχής.

Ανάλογα με τον τρόπο που μεταδιδόταν το θεϊκό μήνυμα μέσα από το όνειρο στον άνθρωπο, οι αρχαίοι Έλληνες κατέταξαν τα όνειρα σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στο όνειρο-χρησμός και στο αλληγορικό όνειρο.⁹⁵ Το πρώτο ήταν το όνειρο, όπου μία κεντρική μορφή μετέφερε με λόγια στον άνθρωπο που το έβλεπε, το μήνυμα της θεότητας. Ενώ στα αλληγορικά όνειρα, που σήμαιναν ένα πράγμα μέσω κάποιων άλλων, το μήνυμα δε στηριζόταν στα λόγια, αλλά σε εικόνες που έβλεπε ο άνθρωπος που κοιμόταν. Σύμφωνα με τον Αρτεμίδωρο «το μυαλό προλέγει τι θα συμβεί στο μέλλον μέσω εικόνων».⁹⁶ Οι εικόνες αυτές σχετίζονταν μεταξύ τους και σίγουρα δε συμβιβάζονταν με τους νόμους της λογικής και της πραγματικότητας.

Η πίστη που επικράτησε πως τόσο οι εικόνες ενός αλληγορικού ονείρου, όπως και τα λόγια ενός ονείρου-χρησμού, κρύβουν μέσα τους κάποιο θεϊκό μήνυμα, που μπορούσαν οι άνθρωποι να το αποκρυπτογραφήσουν, αποτέλεσε την προϋπόθεση της ονειροκριτικής.

⁹⁵Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σ. 33.

⁹⁶Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 33.

2.8. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ & ΟΙ ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΕΣ

Σύμφωνα με όσα υποστηρίζουν οι μελετητές η ονειροκριτική είναι η προφητεία του μέλλοντος η οποία έχει άμεση σχέση με την ερμηνεία των ονείρων. Σύμφωνα με τον S.R.F. Price, «ο Φρόνυτ υποστήριζε ότι η ερμηνεία των ονείρων είναι η βασιλική οδός προς τη γνώση των ασυνείδητων δραστηριοτήτων του νου.»⁹⁷

Όταν ο άνθρωπος απέκτησε τέτοιο επίπεδο πολιτισμού, που τον οδήγησε στο να ασχοληθεί στην εξερεύνηση των φαινομένων της φύσης και των φαινομένων που συνέβαιναν στο ψυχικό του κόσμο, αποφάσισε να ασχοληθεί και με την ερμηνεία των ονείρων. Τα όνειρα προκάλεσαν το ανθρώπινο ενδιαφέρον από τα πανάρχαια χρόνια. Αποτελούσαν για τους ανθρώπους θεϊκά μηνύματα με στοιχεία πρόγνωσης μελλοντικών γεγονότων, που τους οδηγούσαν στην προσπάθεια ανάλυσής τους, καθώς τους δημιουργούσαν μεταφυσικούς προβληματισμούς.

Το όνειρο και η ανάλυσή του σε πάρα πολλούς λαούς, πήρε τεράστιες διαστάσεις και έφτασε μέχρι να αποκτήσει στοιχεία ιεροποίησης και θεοποίησης. Αυτό όπως ήταν φυσικό συνέβη και στην ελληνική μυθολογία, στην οποία η ομιχλώδης και θολή μορφή του ονείρου προσωποποιείται. Παίρνει τη μορφή του αγγελιοφόρου του Δία, του πατέρα των θεών και των ανθρώπων. Ο θεός στέλνει μηνύματα στους ανθρώπους μέσα στον ύπνο τους με το όνειρο, είτε για να τους προστατέψει από κάποιο κίνδυνο, είτε για να τους συμβουλευσει, είτε για να τους γνωστοποιήσει όσα πρόκειται να τους συμβούν στο μέλλον.

⁹⁷Βλ. Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 8.

Η ερμηνεία του ονείρου κατά τη διάρκεια των χρόνων πέρασε μέσα από πολλά στάδια. Ο προϊστορικός κόσμος του απέδωσε ένα χαρακτήρα δεισιδαιμονικό-μαγικό. Στη συνέχεια στα κλασσικά και μετακλασσικά χρόνια, απέκτησε τη μορφή του συμβουλευτικού-προειδοποιητικού στοιχείου. Με αυτή τη μορφή το αντιμετώπισε και ο Χριστιανισμός.⁹⁸

Η ονειροκριτική στην αρχαία Ελλάδα σχετιζόταν με δύο πόλους, της μαγείας και της θρησκείας. Αρχικά αυτοί που ερμήνευαν ήταν οι ονειροπόλοι και οι μάγοι. Αργότερα έκαναν την εμφάνισή τους οι ονειροκρίτες, που είχαν τη δυνατότητα να ερμηνεύουν τα όνειρα διαβάζοντας τα σημάδια και παρείχαν τις υπηρεσίες τους στους ανθρώπους επί πληρωμή. Τα όνειρα όμως ερμηνεύονταν και από μεγάλα θρησκευτικά κέντρα εγκοιμήσεως. Για να κάνουν αυτή την ανάλυση των ονείρων οι ονειροκρίτες, διέθεταν κάποια εργαλεία όπως για παράδειγμα τα ονειροκριτικά πινάκια,⁹⁹ στα οποία ήταν καταγεγραμμένες διάφορες ερμηνείες ονείρων.

Τα πινάκια αυτά υπήρχαν στην Αθήνα από τον πέμπτο αιώνα π. Χ. και αποτελούνταν από κάποιους καταλόγους ερμηνευμένων ονείρων. Ήταν κάτι παρόμοιο με κάποια αρχεία που προϋπήρχαν με καταγραφές τεράτων ή θαυματουργικών θεραπειών. Ένα τέτοιο αρχείο θαυματουργικών θεραπειών π.χ. ήταν οι επιγραφές της Επιδαύρου.¹⁰⁰

⁹⁸Βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΠΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 9.

⁹⁹Βλ. Καλόφωνος, Γ., Μαυρουδή, Μ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Από τον Αρτεμίδωρο στον Αχμέτ». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 4.

¹⁰⁰Βλ. Καλόφωνος, Γ., Μαυρουδή, Μ., *ό.π.*, σ. 4.

Στους καταλόγους των ονειροκριτών ενσωματώνονταν συνέχεια καινούργιες ερμηνείες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα ευρύτατο λεξιλόγιο και να εμπλουτιστεί πάρα πολύ η γλώσσα της ονειροκριτικής. Αρκετά αργότερα το ονειροκριτικό αυτό πινάκιο που αναφέραμε με τους διάφορους καταλόγους, έδωσε τη θέση του στο ονειροκριτικό σύγγραμμα. Αυτό ήταν «ένα είδος εκτενέστερο το οποίο ήταν γραμμένο από επώνυμους συγγραφείς και χρησιμοποιούσε τη μορφή της πραγματείας.»¹⁰¹

2.9. ΤΟ ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΟΝ ΤΟΥ ΑΧΜΕΤ

Το σημαντικότερο αλλά και το πιο μακροσκελές σωζόμενο έργο ονειροκριτικής κατά τα βυζαντινά χρόνια, αποτελεί το Ονειροκριτικόν του Αχμέτ.¹⁰² Πρόκειται για ένα έργο που γράφτηκε περίπου το δέκατο αιώνα π. Χ. και είχε διαδοθεί ευρύτατα όχι μόνο στα ελληνικά αλλά και στα λατινικά.

Στο έργο αυτό υπήρχε λεπτομερής ερμηνεία πολυάριθμων ονειρικών συμβόλων και είχε χριστιανικό χαρακτήρα. Τα δύο αυτά στοιχεία του συνετέλεσαν στην πολύ μεγάλη απήχηση και επιτυχία του και αποτέλεσε τον κατ' εξοχήν ονειροκρίτη του ευρωπαϊκού μεσαίωνα. Ερμήνευε σύμβολα όπως την κόλαση, τους αγγέλους, τον παράδεισο, τους δαίμονες, την ημέρα της Κρίσεως και τους μοναχούς που σχετίζονταν με τη χριστιανική πίστη. Επίσης είχε τη δυνατότητα να συνδέει κάποια ουδέτερα σύμβολα με κάποια χριστιανικά ζητήματα, π.χ. τα δέντρα με τα κλαδιά και τα φύλλα τους με τις θρησκευτικές επιδόσεις του ανθρώπου που ονειρευόταν.

¹⁰¹Βλ. Καλόφωνος, Γ., Μαυρουδή, Μ., *ό.π.*, σ. 4.

¹⁰²Βλ. Καλόφωνος, Γ., Μαυρουδή, Μ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Από τον Αρτεμίδωρο στον Αχμέτ». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 5.

2.10. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Κατά το φιλόσοφο Αριστοτέλη, «το όνειρο είναι προϊόν της ανθρώπινης φαντασίας (φάντασμα) και ανάγεται στις μεταβολές της αίσθησης. Θεωρεί λοιπόν ότι το όνειρο μπορεί να γεννηθεί από ένα παλαιότερο, εξασθενημένο και πιθανώς παραμορφωμένο ερέθισμα, το οποίο προήλθε από το εσωτερικό ή το εξωτερικό του σώματος.»¹⁰³

Κατά συνέπεια για τον Αριστοτέλη σύμφωνα με τον Ι. Πετρόπουλο «το όνειρο αναλύεται σε νοητικές εικόνες (φαντάσματα), οι οποίες γεννιούνται από αλληπάλληλες κυματοειδείς κινήσεις των εξωτερικών ερεθισμάτων. Αυτή ή θεωρία σπάει το δεσμό ανάμεσα στην ονειρική δραστηριότητα και τη θεϊκή παρουσία».¹⁰⁴ Άρα για τον Αριστοτέλη τα όνειρα δεν είχαν προφητικό χαρακτήρα.

Όσες ορθολογικές αναλύσεις των ονείρων κι αν έγιναν, αυτός που έχει δώσει την πληρέστερη όλων, ήταν ο Αριστοτέλης, κατά τον οποίο το όνειρο αποτελούσε ένα προϊόν της ανθρώπινης φαντασίας, που σχετιζόταν με τις μεταβολές της ανθρώπινης αίσθησης.¹⁰⁵ Επομένως το όνειρο γι' αυτόν, ήταν κάτι που μπορούσε να γεννηθεί από ένα παλιότερο αισθητηριακό ερέθισμα του ανθρώπου, που πιθανότατα είχε εξασθενήσει και είχε προέλθει στον άνθρωπο, είτε από το εξωτερικό είτε από το εσωτερικό μέρος του σώματός του.

Εν κατακλείδι τα όνειρα για τον Αριστοτέλη, δεν είχαν κάποια αξία πρόγνωσης για τους ανθρώπους και ούτε φυσικά ήταν θεόσταλτα, γιατί τότε κατά την άποψή του οι θεοί θα έκαναν σίγουρα καλύτερη επιλογή των ατόμων που τα έβλεπαν.

¹⁰³Βλ. Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 28.

¹⁰⁴Βλ. Πετρόπουλος, Ι., *ό.π.*, σ. 6.

¹⁰⁵Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σ. 247.

2.11. Η ΟΝΕΙΡΟΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΑΡΤΕΜΙΔΩΡΟ

Ο Αρτεμίδωρος που έζησε το δεύτερο αιώνα μ. Χ. άσκησε μεγάλη επίδραση στον κόσμο του Βυζαντίου αλλά και στον ισλαμικό και δυτικό μεσαιωνικό κόσμο.¹⁰⁶ Ο συγγραφέας αυτός είχε καταφέρει να συλλέξει ένα πολύ μεγάλο αριθμό συμβόλων, που διαχωρίζονταν σε τυπολογίες και διάφορες θεματικές κατηγορίες. Κάθε ένα απ' αυτά τα σύμβολα ερμηνευόταν με διαφορετικές ερμηνείες, ανάλογα πάντα με το επάγγελμα ή την κοινωνική θέση ή την κατάσταση της υγείας του ανθρώπου που έβλεπε το όνειρο.

Για τον Αρτεμίδωρο υπήρχαν έξι κριτήρια που οδηγούσαν στην καλύτερη αξιολόγηση ενός ονείρου, είτε ευοίωνου είτε δυσοίωνου. Τα κριτήρια αυτά αφορούσαν τη φύση, την τέχνη, το νόμο, το χρόνο, τα ονόματα και τα έθιμα. Εκτός από τη φύση, όλα τα υπόλοιπα προαναφερθέντα στοιχεία μπορούσαν να μεταβάλλονται διαρκώς, από τόπο σε τόπο, από άνθρωπο σε άνθρωπο και από εποχή σε εποχή. Με βάση τα στοιχεία αυτά ο συμβολισμός της ονειροκριτικής συνεχώς εκσυγχρονιζόταν. Η συλλογή όμως των ονειρικών συμβόλων παρέμενε πάντα ο πυρήνας όλων των ονειροκριτών.

Η ονειροκριτική για τον Αρτεμίδωρο αποτελούσε μία μέθοδο καθαρά τεχνική και η ονειρομαντεία μαζί με την εκστατική προφητεία ανήκαν στην κατηγορία της φυσικής μαντείας.

¹⁰⁶Βλ. Λιόντης, Κ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Εψές Είδα-Πρόλογος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 4.

Στα χρόνια του χριστιανισμού, η ονειροκριτική τεχνική παράδοση του Αρτεμίδωρου, έχανε συνεχώς έδαφος και τελικά κατέρρευσε, καθώς ο χριστιανισμός δεν αποδέχτηκε όλες αυτές τις μορφές τεχνικής μαντικής και τις καταδίκασε χαρακτηρίζοντάς τες ως δαιμονικές. «Έτσι η ονειροκριτική επανήλθε στη φυσική μορφή του λεξικού, όπου το κάθε σύμβολο είχε μόνο μία ερμηνεία, η οποία ήταν αμετάβλητη και αιώνια.»¹⁰⁷

Το ενδιαφέρον στα όνειρα για τον Αρτεμίδωρο, κρύβεται στο γεγονός ότι προμηνύουν το μέλλον και τα διακρίνει σε δύο τύπους. Τον πρώτο τύπο ονείρων αποτελούν οι “όνειροι”, που είναι τα όνειρα που δείχνουν το μέλλον και το δεύτερο τύπο τα “ ενύπνια”, που είναι ενδεικτικά της κατάστασης των πραγμάτων τη στιγμή που ο άνθρωπος βλέπει το όνειρο.¹⁰⁸ Σ’ αυτά κατατάσσονται τα όνειρα αγωνίας και τα αιτητικά όνειρα, που δεν είναι άλλο από τις σκέψεις του ίδιου του ονειρευόμενου.

Τα οράματα και τα μαντικά όνειρα, που άλλοτε είναι προφανή και άλλοτε όχι, συμπεριλαμβάνονται στους λεγόμενους ονείρους. Άρα για τον Αρτεμίδωρο υπάρχουν δύο τύποι προφητικών ονείρων: οι θεωρηματικοί όνειροι, τα όνειρα δηλαδή που προμηνύουν το μέλλον άμεσα και οι αλληγορικοί όνειροι, τα όνειρα δηλαδή που προμηνύουν το μέλλον υπαινικτικά.¹⁰⁹

Τα αιτητικά όνειρα είναι αυτά που στέλνουν οι θεοί στον άνθρωπο έχοντας εισακούσει την προσευχή τους, με σκοπό να τους θεραπεύσουν από κάποια ασθένεια. Τα επαναλαμβανόμενα όνειρα δείχνουν πως η ψυχή θέλει να πει κάτι σημαντικό κι αυτός είναι ο λόγος που ένα όνειρο μπορεί να επαναληφθεί.

¹⁰⁷Βλ. Για τον Αρτεμίδωρο βλ. Λιόντης, Κ., *ό.π.*, σ. 5.

¹⁰⁸Βλ. Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 12.

¹⁰⁹Βλ. Πετρόπουλος, Ι., *ό.π.*, σ. 13.

Όνειρα με λογοτεχνικό χαρακτήρα μπορούσαν να βλέπουν μόνο οι μορφωμένοι άνθρωποι της εποχής. Τα προφητικά όνειρα, τα λεγόμενα «θεόσταλτα», προμήνυαν το καλό ή το κακό και εξαρτιόνταν πάντα απ' τη θεϊκή βούληση. Το σίγουρο είναι πάντως πως τα όνειρα ήταν δημιουργήματα της ψυχής, αν αναλογιστεί κανείς πως ψυχή ήταν ο καθρέφτης πάνω στον οποίο καθρεφτιζόταν το μέλλον του ανθρώπου.

Το σημαδιακό όνειρο εμπεριέχει σημεία ή σύμβολα, των οποίων η αποκρυπτογράφηση οδηγεί στην πρόγνωση του μέλλοντος. Σύμφωνα με τον Αρτεμίδωρο, το όνειρο είναι ένα εικονικό συμβάν, που έρχεται να μεσολαβήσει ανάμεσα στην καθημερινή πραγματικότητα του ονειρευομένου. Πρόκειται δηλαδή για το σύνολο των δραστηριοτήτων, των συνηθειών, των εθίμων και κυρίως των αξιών, που ασπάζεται η μικρή κοινωνία μέσα στην οποία ζει.¹¹⁰ Επομένως το όνειρο είναι η ίδια η πραγματικότητα κρυπτογραφημένη, η οποία προλέγει το μέλλον. Στο σημείο αυτό γίνεται ευδιάκριτη η διαφορά των απόψεών του με τον Αριστοτέλη. Καθώς όπως έχουμε δει, το όνειρο για τον Αριστοτέλη, αποτελεί ένα προϊόν της ανθρώπινης φαντασίας (φάντασμα) και ανάγεται στις μεταβολές της αίσθησης. Θεωρεί λοιπόν, ότι το όνειρο μπορεί να γεννηθεί από ένα παλαιότερο, εξασθενημένο και πιθανώς παραμορφωμένο ερέθισμα, το οποίο προήλθε από το εσωτερικό ή το εξωτερικό του σώματος.»¹¹¹

¹¹⁰Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 25.

¹¹¹Πετρόπουλος, Ι., *ό.π.*, σ. 28.

Για τον Αρτεμίδωρο επίσης η ονειροκριτική αποτελούσε κλάδο της μαντικής και μία τεχνική που μαθαίνεται μέσω της εμπειρίας. Μέσα από ένα σημαδιακό όνειρο που συμπεριελάμβανε κάποια συγκεκριμένα σημεία ή σύμβολα, μπορούσαν οι άνθρωποι να οδηγηθούν στη γνώση μελλοντικών συμβάντων. Τα ονειρικά σύμβολα στα οποία δίνει μεγάλη σημασία ο Αρτεμίδωρος στα ‘‘Ονειροκριτικά’’ του, είναι τα ήθη και τα έθιμα, το επάγγελμα ή η κοινωνική θέση και οι παραδόσεις μιας πόλης.¹¹²

Όσον αφορά τους ανθρώπους που απευθύνονταν στους ονειροκρίτες σύμφωνα με τον Αρτεμίδωρο, μπορούσαν να είναι πλούσιοι και φτωχοί, αθλητές ή ταξιδιώτες, κατηγορούμενοι και φυγάδες, αλλά και να προέρχονται από κάθε είδους επάγγελμα. Αυτοί βέβαια σχεδόν πάντα ήταν άντρες, αφού πάρα πολύ σπάνια εμφανιζόταν στους ερμηνευτές των ονείρων κάποια γυναίκα ονειρευόμενη.

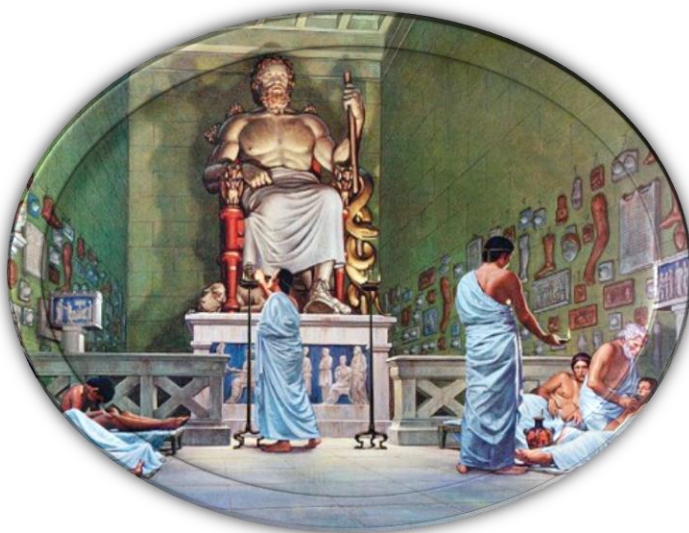
Κατά τον Αρτεμίδωρο επίσης ο ονειροκρίτης προκειμένου να κάνει την ανάλυση των ονείρων, έπρεπε να επικεντρωθεί σε δύο στάδια. Στο πρώτο στάδιο μελετούσε τις παραστάσεις των ονείρων που του διηγούνταν και τις συνέδεε με στοιχεία της πραγματικής ζωής του ατόμου. Ενώ στο δεύτερο αφού είχε αποφανθεί αν το όνειρο ήταν ευνοϊκό ή καταστροφικό, απέδιδε και το ανάλογο θετικό ή αρνητικό πρόσημο στα στοιχεία της πραγματικότητας. Σημαντικό ρόλο επίσης στην ερμηνεία των ονείρων, είχε η γνώση των τοπικών νόμων και των εθίμων των περιοχών. Έτσι το ίδιο όνειρο ανάλογα με την περιοχή μπορεί να σηματοδοτούσε διαφορετικά πράγματα.¹¹³

¹¹²Βλ. Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 6.

¹¹³Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *Όψεις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993, σσ. 241-243.

Μεγάλη σημασία επίσης είχε η σειρά των συμβόλων μέσα στο όνειρο, το πόσο συχνά έβλεπε ο ίδιος άνθρωπος το ίδιο όνειρο και η ψυχική κατάσταση στην οποία βρισκόταν τη στιγμή που ονειρευόταν. Όλα αυτά τα στοιχεία βοηθούσαν τον ονειροκρίτη να ερμηνεύσει το όνειρο με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Για τον Αρτεμίδωρο «η δημιουργία των ονείρων αποδίδεται στην ελεύθερη δραστηριότητα της ψυχής στη διάρκεια του ύπνου, η οποία εκτελεί μόνη της όλες τις δραστηριότητες του σώματος».¹¹⁴

2.12. ΤΑ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΑ ΟΝΕΙΡΑ

Τα θεραπευτικά όνειρα πραγματοποιούνταν με τη διαδικασία της εγκοίμησης, κατά την οποία προκειμένου να προκαλέσει κάποιος ένα θεόπεμπτο όνειρο, πήγαινε να κοιμηθεί σε έναν ιερό τόπο. Αυτό γινόταν κυρίως στα μεγάλα ιερά του Ασκληπιού, αλλά και άλλων θεοτήτων για θεραπευτικούς κυρίως σκοπούς.¹¹⁵

¹¹⁴Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 245.

¹¹⁵Βλ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ.292.

Με την πρακτική της εγκοίμησης θα έλεγε κανείς πως συγγενεύει και η πυθαγόρεια-πλατωνική μέθοδος. Στη μέθοδο αυτή χρησιμοποιούνταν κάποιες ειδικές τεχνικές, τόσο σωματικής όσο και ψυχικής καθάρσεως, με σκοπό την πρόκληση των ονείρων.¹¹⁶

Η πρακτική της εγκοίμησης χρησιμοποιούνταν κυρίως στις περιπτώσεις της θεραπείας μιας αρρώστιας, αλλά και για μελλοντικές προγνώσεις. Μέσα από τη διαδικασία αυτή, ο πιστός επεδίωκε να προκαλέσει ένα όνειρο σταλμένο από τους θεούς, με σκοπό να θεραπευτεί. Προκειμένου να γίνει αυτό, λάμβανε μέρος σε διάφορα εξαγνιστικά τελετουργικά και κοιμόταν σε κάποια ιερή τοποθεσία.

Πριν την εγκοίμηση οι ασθενείς έπρεπε να κάνουν λουτρό, να πουν αλμυρό νερό, να νηστέψουν, να κάνουν κάποιες θυσίες στους θεούς και γενικότερα να συμμετάσχουν σε πολλές τελετουργίες, πριν την ύπωση στο εγκοιμητήριο. Μετά από όλα αυτά, ο θεός μέσα από τον ύπνο, τους οδηγούσε στη θεραπεία τους. Τα λουτρά, η νηστεία και όλες οι προηγούμενες διαδικασίες που αναφέραμε, γίνονταν με σκοπό να εξυψωθεί το ηθικό των ασθενών. Ο ιερέας ήταν αυτός που αποφάσιζε ποια ήταν η κατάλληλη στιγμή της εγκοίμησης για τον ασθενή.

Λίγο πριν την εγκοίμηση απηύθυναν ωδές στο θεό, θυσίαζαν το ιερό ζώο και έδιναν στον ασθενή να πει κάποιο ναρκωτικό φάρμακο ώστε να κοιμηθεί. Τον ασθενή τον μετέφεραν σε μία κατάσταση έκστασης στο άβατο και τον ξάπλωναν επάνω στο δέρμα του ζώου που είχε πρωτύτερα θυσιαστεί. Όταν ο ασθενής κοιμόταν, εμφανιζόταν ο πρωθιερέας ως Ασκληπιός από μία κρύπτη. Στη συνέχεια ψιθύριζε στο αυτί του ασθενή τι θα έπρεπε να κάνει, ώστε να γιατρευτεί ή του παρείχε κάποιες ιατρικές μεθόδους ώστε να τον θεραπεύσει.

¹¹⁶Βλ. Δ. Ν. Μαρωνίτης, Α. Μίσσιου, Κ. Βαλάκας, Μ. Πασχάλης κ.ά., *ό.π.*, σ. 293.

Με την εγκοίμηση πολλές φορές τα αποτελέσματα έρχονταν στον ονειρευόμενο άμεσα, καθώς μέσα από το όνειρο γινόταν η θαυματουργική θεραπεία του αρρώστου. Άλλες φορές το μήνυμα από τους θεούς για τη θεραπευτική αγωγή του ατόμου γινόταν με πιο αλληγορικό τρόπο. Ο ονειρευόμενος τότε έπρεπε να ερμηνεύσει σωστά τα θεϊκά σημάδια και να υπακούσει στη θέληση του θεού, προκειμένου να γιατρευτεί.

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας της θεραπείας, ο θεραπευόμενος πλήρωνε κάποιο αντίτιμο ως προσφορά στο θεό που τον θεράπευσε. Το ιστορικό της θεραπείας το κατέγραφαν σε κάποιες πινακίδες, τις οποίες δημοσίευαν σε κοινή θέα. Κάποιες φορές μετά τη διαδικασία της ίασης, ακολουθούσε η προσφορά θυσιών και ένα εορταστικό δείπνο, που αποτελούσαν στοιχεία ένδειξης ευγνωμοσύνης του ανθρώπου που θεραπευόταν προς το θεό θεραπευτή.¹¹⁷

¹¹⁷Για την εγκοίμηση βλ. Καλόφωνος, Γ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Εγκοίμησις». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 7.

Τα πολυάριθμα Ασκληπιεία είναι τα πιο γνωστά και σημαντικά κέντρα εγκοιμήσεως της αρχαιότητας. Σ' αυτά κατέφευγαν οι ασθενείς και παρέμεναν εκεί μέχρι να θεραπευτούν. Με την πορεία των χρόνων, εξελίχθηκαν σε μεγάλα κτηριακά συμπλέγματα, που άλλοτε μπορεί να ήταν ακόμη και γυμναστήρια, λουτρά, αλλά και χώροι εγκατάστασης και αναψυχής των ασθενών. Ακόμη και η ιπποκρατική ιατρική, προήλθε από τις ονειρικές αγωγές και συνταγές του Ασκληπιού, πράγμα που μαρτυρά πως τα θαυματουργικά αποτελέσματα των Ασκληπειών και της πρακτικής τους, δεν αμφισβητήθηκε ούτε από την ιατρική εκείνης της εποχής.

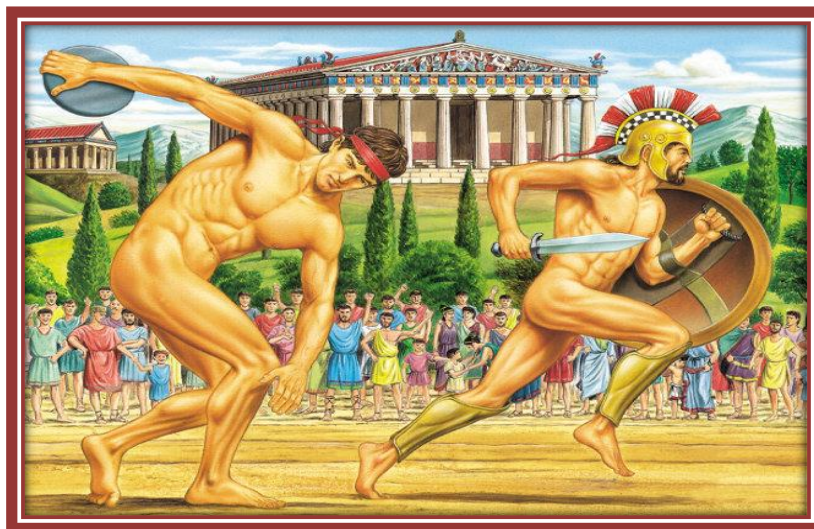
Στην Ελλάδα οι πιο διάσημοι ιεροί χώροι όπου λειτούργησαν εγκοιμητήρια για θεραπευτικούς σκοπούς, ήταν το Ασκληπιείο της Επιδαύρου, το Αμφιάρειο του Ωρωπού και το Τροφώνιο Άντρο στη Λιβαδειά. Απ' όλα τα μέρη της Ελλάδας συνέρεαν ασθενείς στα ιερά αυτά, προκειμένου να θεραπευτούν με τη συνδρομή της θεότητας.

Στο Ασκληπιείο της Επιδαύρου, πραγματοποιούνταν τα επιδαύρια όνειρα, που δημιουργούνταν μέσα από την έντονη ανθρώπινη επιθυμία της αποκατάστασης της υγείας του ανθρώπου. Αυτό γινόταν με τη θεϊκή παρέμβαση μέσα από το τελετουργικό της εγκοίμησης. Πρόκειται για όνειρα εναργή, ενύπνια, καθαρά, που δε χρειάζονταν ερμηνεία. Επίσης αποτελούν όνειρα επιθυμίας, αλλά και μεταβιβαστικά όνειρα, αφού ο ασθενής αποσκοπεί στο να γιατρευτεί από το θεό και ο θεός από την άλλη τον γιατρεύει, καθώς του μεταβιβάζει τις θεραπευτικές του ιδιότητες.¹¹⁸

¹¹⁸Βλ. Κούκη, Ε., Τα Θεραπευτικά Όνειρα της Επιδαύρου. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78, σ. 39.

Εκτός από τη χριστιανική υπήρχε και η ειδωλολατρική εγκοίμηση.¹¹⁹ Ανάμεσα στις δύο αυτές τεχνικές, υπήρχε τεράστια ομοιότητα και αυτό οδηγούσε πολλές φορές τους ανθρώπους σε σύγχυση σχετικά με τα πρόσωπα που τους θεράπευαν μέσα από το όνειρό τους. Η χριστιανική εκκλησία που δεν αμφισβήτησε το μεταφυσικό στοιχείο στις ειδωλολατρικές ιάσεις, το απέδωσε ωστόσο σε δαιμονική ενέργεια και πλεκτάνη. Επίσης δεν παρέλειπε να προβάλει συνεχώς την πολύ μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στις ιάσεις της χριστιανικής εγκοιμήσεως.

2.13. ΤΑ ΟΝΕΙΡΑ & Ο ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Τα όνειρα που σχετίζονταν με τον αθλητισμό, οι αρχαίοι Έλληνες τα ερμήνευαν με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το αν αφορούσαν κάποιον αθλητή ή όλους τους υπόλοιπους ανθρώπους. Αν κάποιος έβλεπε στον ύπνο του να κυλάει ένα τροχό, το όνειρο σήμαινε γι' αυτόν, πως τον περίμεναν κάποιες ταλαιπωρίες, που στο τέλος όμως θα τον οδηγούσαν σε ένα αίσιο αποτέλεσμα απόλαυσης.

¹¹⁹Βλ. Καλόφωνος, Γ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου... Όνειρο: «Εγκοιμήσις». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, σ. 8.

Η σφαίρα (είδος βόλει) όπως και το αρπαστόν (χειρόσφαιρα), αποτελούσαν στοιχεία που σηματοδοτούσαν πολλές διαμάχες, πιθανότατα όμως και έρωτα για κάποια εταίρα. Αν σκεφτεί κανείς πως τόσο η σφαίρα, όσο και το αρπαστόν, πηγαίνουν από τον έναν στον άλλον και δεν παραμένουν κάπου σταθερά και αυτό τα κάνει να μοιάζουν με μία εταίρα.

Οι αλτήρες προμήνυαν αποτυχίες και μεγάλες ταλαιπωρίες, είτε για το παρόν, είτε για το κοντινό μέλλον, όμως επιφύλασσαν επιτυχίες για το απώτερο μέλλον. Οι σφήνες, οι θύλακοι, τα υπεράλματα και πολλά άλλα παιδικά γυμνάσματα προμήνυαν φιλονικίες και εχθρότητες.

Το άθλημα της ιππασίας και η συμμετοχή κάποιου σε αθλητικούς αγώνες, αποτελούσε ένα καλό όνειρο, καθώς το να ιππεύει κανείς πάνω σε ένα καλό άλογο αγώνων που τον υπακούει, αποτελούσε πολύ θετικά ονειρικά στοιχεία. Επίσης ένα άλογο μπορεί να σηματοδοτούσε μία γυναίκα ή μία ερωμένη, καθώς όταν ένα άλογο κουβαλάει τον αναβάτη του, καλπάζει υπερηφανευόμενο για την ομορφιά του. Άλλοτε πάλι ένα άλογο σηματοδοτούσε ένα πλοίο, αν αναλογιστούμε πως οι ποιητές αποκαλούσαν πολλές φορές τα πλοία ‘‘άλογα της θάλασσας’’. Άλλωστε και ο Ποσειδώνας, ο θεός της θάλασσας, χαρακτηρίστηκε ως ‘‘Ίππιο’’, στοιχείο που φανερώνει πως «ό,τι είναι το πλοίο για τη θάλασσα είναι και το άλογο για τη στεριά.»¹²⁰

¹²⁰Για το άθλημα της ιππασίας βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α΄, μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σσ. 82-83.

Το άλογο επίσης μπορούσε να συσχετιστεί και με τον αφέντη ή εργοδότη ή με ένα φίλο που βοηθάει κάποιον, αλλά και με τον καθένα που πιθανότατα είναι επιφορτισμένος με κάποιο βάρος. Ανάλογα λοιπόν με τον τρόπο που έβλεπε το άλογο ονειρευόμενος, επρόκειτο αντίστοιχα να του φερθεί ο εργοδότης του, η γυναίκα του, ο φίλος του κ.λ.π. Αν πάλι κάποιος ονειρευόταν ένα ζευγάρι αλόγων, αυτό ισοδυναμούσε το ίδιο με ένα άλογο αγώνων, εκτός εάν επρόκειτο για περιπτώσεις ασθενείας και αρρώστου, γιατί τότε μπορεί να προμήνυε το θάνατό του.

Επίσης ένα άρμα με τέσσερα άλογα ισοδυναμούσε με ένα άλογο κούρσας και τότε το όνειρο αποτελούσε ένα ευεργετικό στοιχείο. Όταν μάλιστα επρόκειτο για αθλητές βαρέων αθλημάτων προμήνυε γι' αυτούς μία θριαμβευτική νίκη. Αντιθέτως για τους δρομείς, ένα αντίστοιχο όνειρο προμήνυε την ήττα τους, καθώς το όνειρο τους έδειχνε πως η κούρασή τους θα ήταν τόσο μεγάλη, που δε θα μπορούσαν να σταθούν εύκολα στα πόδια τους. Αν πάλι έβλεπαν πως οδηγούν ένα άρμα στο δρόμο της πόλης κάποιες γυναίκες ή νέες κοπέλες που ήταν πλούσιες και ελεύθερες, αυτό θα ήταν ένας πολύ καλός οίωνος γι' αυτές. Καθώς θα σηματοδοτούσε πως επρόκειτο να αποκτήσουν κάποιο αξιοσέβαστο ιερατικό αξίωμα. Αντιθέτως η ιππασία στην πόλη για τις φτωχές γυναίκες προμήνυε την πορνεία. Για τους δούλους επίσης σηματοδοτούσε την ελευθερία τους, καθώς το να ιππεύουν στην πόλη, ήταν χαρακτηριστικό που διέθεταν μόνο οι ελεύθεροι άνθρωποι.

Το να εισέρχεται κάποιος σε μία πόλη ως έφιππος και για τον αθλητή και για τον άρρωστο άνθρωπο, σηματοδοτούσε την καλή τύχη. Ήταν σημάδι πως ο ασθενής δεν επρόκειτο να πεθάνει και ο αθλητής θα γινόταν ιερονίκης. Αντίθετα η έξοδος κάποιου από μία πόλη ως έφιππος, σηματοδοτούσε κάτι κακό και για τον άρρωστο και για τον αθλητή. Ο μιν αθλητής δεν επρόκειτο να οδηγηθεί σε νίκη, ο δε άρρωστος

επρόκειτο να οδηγηθεί στο θάνατο. Επίσης θάνατο προμήνυε και η οδήγηση ενός άρματος στην έρημο.

Αν κάποιος ονειρευόταν πως αγωνίζεται στο πένταθλο, αυτό αντιστοιχούσε σε μετακίνηση από έναν τόπο σε κάποιον άλλο, καθώς σχετιζόταν με το δρόμο που υπήρχε στο αγώνισμα. Επίσης το όνειρο αυτό, προμήνυε οικονομικές δαπάνες και έξοδα που δεν είχαν προβλεφθεί και αυτό σχετιζόταν με το δίσκο που χρησιμοποιούνταν στο συγκεκριμένο αγώνισμα, ο οποίος ριχνόταν με τα χέρια και είχε κατασκευαστεί από χαλκό.

Επιπλέον ένα όνειρο όπως το παραπάνω σηματοδοτούσε διαμάχες και τσακωμούς, καθώς ο δυνατός ήχος και η ταχύτητα των ακοντίων είχαν ομοιότητα με τον ήχο της φωνής. Για τους πλούσιους επίσης, μπορεί να σήμαινε πως επρόκειτο να τσακωθούν με κάποιους άλλους για κτηματικές διαφορές. Αντιθέτως για τους φτωχούς, σήμαινε πως θα αρρωστήσουν, λόγω της πάλης που κυριαρχούσε στο συγκεκριμένο αγώνισμα.

Όταν κάποιος έβλεπε στο όνειρό του πως έτρεχε σε έναν απλό δρόμο, ήταν ένα όνειρο καλό για όλους τους ανθρώπους, όταν μάλιστα έβλεπαν ότι νικούν, εκτός όμως από τους αρρώστους. Για τους υγιείς ανθρώπους, ένα τέτοιο όνειρο σήμαινε πως θα φτάσουν στο τέρμα των προσδοκιών τους. Αν μάλιστα επρόκειτο για δούλους, σήμαινε πως θα ελευθερωθούν. Δυστυχώς για τους αρρώστους όμως, σήμαινε πως θα ολοκληρώσουν τον κύκλο της ζωής τους και θα οδηγηθούν στο θάνατο. Ο διάυλος (διπλός δρόμος) που σηματοδοτούσε ό,τι και ο δρόμος ενός σταδίου, ήταν στοιχείο που έδειχνε πως το αποτέλεσμα θα επαληθευόταν πολύ καθυστερημένα. Το ίδιο ακριβώς ίσχυε και για το δόλιχο (δρόμος αντοχής), αφού και αυτός δημιουργούνταν μέσα από πολλές καθυστερήσεις. Συγκεκριμένα ο δόλιχος στις γυναίκες προμήνυε την πορνεία.

Επίσης ένα καλό όνειρο για όλους τους ανθρώπους ήταν και η έγκριση ή η άδεια συμμετοχής κάποιου σε αγώνες. Σε περίπτωση όμως που το όνειρο αφορούσε αθλητές είχε διαφορά. Όταν οι αθλητές ήταν ακόμη παιδιά, δεν είχε κάποια σημασία γι' αυτούς, καθώς βρίσκονταν σε μικρότερη ηλικία από το όριο συμμετοχής σε αγωνίσματα. Όταν το όνειρο όμως αφορούσε άνδρες αθλητές, δεν ήταν καλό για τους ίδιους, αν λάβουμε υπόψη μας, πως η άδεια συμμετοχής έθετε περιορισμούς μόνο στα παιδιά. Η αποβολή κάποιου από τους αγώνες σηματοδοτούσε ένα όνειρο άσχημο για όλους τους ανθρώπους. καθώς προμήνυε το θάνατο των αρρώστων.¹²¹

Όταν κάποιος έβλεπε να παλεύει με κάποιο συγγενή ή φίλο του, το όνειρο αυτό σηματοδοτούσε για τον ονειρευόμενο φιλονικίες και καυγάδες. Όταν πάλι κάποιος ήταν ήδη τσακωμένος με κάποιον άλλο και έβλεπε στον ύπνο του πως παλεύει μ' αυτόν, όποιος νικούσε στο όνειρο, αυτός θα ήταν και ο νικητής της επόμενης μέρας, εκτός και αν πάλευαν για κτηματικές διαφορές. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το όνειρο ήταν καλύτερο γι' αυτόν που έπεφτε κάτω στο έδαφος, καθώς σηματοδοτούσε πως η γη τελικά θα ανήκε σ' αυτόν. Το να παλεύει κάποιος στο όνειρό του με ένα ξένο, σηματοδοτούσε κίνδυνο για κάποια αρρώστια. Καθώς αυτός που πάλευε με κάποιον, ήθελε να του προκαλέσει κάποιο κακό, όπως και η αρρώστια προκαλούσε κακό στον άνθρωπο και πολλές φορές τον οδηγούσε στο θάνατο. Κατά συνέπεια αυτός που ονειρευόταν πως έπεφτε στο έδαφος, θα κατέληγε τελικά στο θάνατο, ενώ αυτός που νικούσε θα ανάρρωνε.

¹²¹Βλ. Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΠΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 86.

Όταν πάλευε ένας άνδρας με ένα παιδί, αυτό δε σηματοδοτούσε καθόλου καλό όνειρο. Αν ο ονειρευόμενος έριχνε στο χώμα το παιδί, αυτό προμήνυε πως κάποιον επρόκειτο να θάψει. Αν νικούσε στην πάλη το παιδί, σήμαινε πως ο ονειρευόμενος θα αντιμετώπιζε κάποιο χλευασμό ή θα αρρώσταινε, αφού είχε νικηθεί από κάποιον μικρότερό του και ασθενέστερο. Όταν ένα παιδί όμως έβλεπε στον ύπνο του πως νίκησε έναν άνδρα μεγαλύτερό του, θα σήμαινε γι' αυτό πως θα πετύχει στη ζωή του σπουδαία πράγματα. Σε περίπτωση όμως που το παιδί ήταν αθλητής, το όνειρο δεν ήταν καλό, αφού δεν επρόκειτο να του δοθεί η άδεια να συμμετάσχει στους αγώνες με τα άλλα παιδιά. Αν κάποιος ονειρευόταν πως παλεύει με ένα νεκρό, αυτό προμήνυε ή αρρώστια για τον ονειρευόμενο ή διαμάχη με κάποιο απόγονο ή κληρονόμο του νεκρού που είδε στον ύπνο του. Εν κατακλείδι σε τέτοιου είδους όνειρα ήταν καλό να νικάει κάποιος και να ρίχνει κάτω τον αντίπαλό του.

Τα όνειρα που σχετίζονταν με την πυγμαχία, σηματοδοτούσαν είτε κάποια οικονομική ζημιά, είτε ντροπή για κάτι και αποτελούσαν άσχημα όνειρα για όλους. Καθώς και το πρόσωπο που χτυπιόταν γινόταν άσχημο και έτρεχε αίμα από το σώμα του, που αντιστοιχούσε στο χρήμα. Το όνειρο ήταν καλό μόνο για όσους κέρδιζαν το ψωμί τους από το αίμα, όπως οι γιατροί, οι μάγειροι και οι θύτες.

Το παγκράτιο, όπως και η πάλη και η πυγμαχία, προμήνυαν επίσης κάποια ζημιά, εξαιτίας της μαχητικότητας που υπήρχε στα αθλήματα αυτά, σηματοδοτώντας μεγαλύτερες διαμάχες και φιλονικίες. Καλό ήταν σε όλες αυτές τις αθλητικές περιπτώσεις να έβλεπε κάποιος πως νικούσε. Σε περίπτωση που αυτός που αγωνιζόταν στον ιερό αγώνα ήταν δούλος και νικούσε στον αγώνα και στεφανωνόταν, σηματοδοτούσε γι' αυτόν την απελευθέρωσή του με δημόσια προκήρυξη. Αφού οι αγώνες αυτοί γίνονταν μόνο από ελεύθερους πολίτες. Αυτό όμως συνέβαινε μόνο σε περίπτωση κάποιου ιερού αγώνα και όχι σε άλλη περίπτωση. Για τους

άλλους ανθρώπους που δεν ήταν αθλητές, το να πάρουν κάποιο βραβείο σε αγώνες και να φτάσουν στο σημείο να στεφανωθούν ως νικητές, σηματοδοτούσε πως έφταναν στο τέλος κάποιων καταστάσεων, είτε καλών είτε κακών γι' αυτούς. Το όπλον προμήνυε πάντοτε καθυστερήσεις για όλους τους ανθρώπους. Για το λόγο αυτό, το αγώνισμα αυτό αποτελούσε και το τελευταίο από όλα τα αγωνίσματα και δυστυχώς σηματοδοτούσε το θάνατο για τους αρρώστους.

Τα όνειρα που σχετίζονταν με το λουτρό, θεωρούνταν από τους πολύ παλαιούς συγγραφείς άσχημα, επειδή δε γνώριζαν ακόμη τα βαλανεία, που αποτέλεσαν αργότερα τα δημόσια λουτρά. Καθώς οι συγγραφείς αυτοί έπαιρναν το λουτρό τους σε ατομικούς λουτήρες, τις λεγόμενες ασαμίνθους. Οι μεταγενέστεροί τους συγγραφείς που γνώριζαν πλέον την ύπαρξη των βαλανείων, θεωρούσαν κακό κάθε όνειρο που είχε σχέση με τα λουτρά. Είτε ο ονειρευόμενος έβλεπε στον ύπνο του πως πλένεται, είτε έβλεπε απλά και μόνο το βαλανείο, χωρίς να παίρνει το λουτρό του σ' αυτό, το όνειρο αποτελούσε γι' αυτόν ένα σημάδι κακό. Όταν όμως ο άνθρωπος έπαιρνε το λουτρό του σε όμορφα φωτεινά και θερμαινόμενα βαλανεία, τότε το όνειρο ήταν καλό, καθώς σηματοδοτούσε επιτυχία και πλούτο για τους υγιείς ανθρώπους και υγεία για τους αρρώστους. Αν σκεφτεί κανείς, πως οι υγιείς άνθρωποι πλένονται ακόμη και σε περιπτώσεις που δεν είναι απαραίτητο.

Άλλα άσχημα όνειρα που αφορούσαν όλους τους ανθρώπους, ήταν το να δει κάποιος ένα βαλανείο που είχε χάσει την οροφή του και ήταν τελείως ανοιχτό στον αέρα. Επίσης αν κάποιος έβλεπε πως δε μπορούσε να ιδρώσει ή πως έβρισκε νερό στις δεξαμενές, σηματοδοτούσε ένα όνειρο πάρα πολύ δυσοίωνο για τον ονειρευόμενο. Όποιος έβλεπε ένα τέτοιο όνειρο, σήμαινε γι' αυτόν πως δεν επρόκειτο να πραγματοποιήσει όλα όσα επιθυμούσε.

Οι ξύστρες, οι πετσέτες και οι στλεγγίδες συμβόλιζαν τους υπηρέτες. Όταν κάποιος ονειρευόταν πως χάνει στο όνειρό του κάτι από αυτά, σήμαινε πως θα χάσει κάποιον καλό υπηρέτη του. Οι ξύστρες επίσης αποτελούσαν σημάδι και για κάποια βλάβη, άλλοτε πάλι υπαινίσσονταν μία εταίρα. Όταν κάποιος ονειρευόταν μία λήκυθο, που ήταν ένα αγγείο λαδιού ή μία ξυστροθήκη, σηματοδοτούσε ή μία πιστή υπηρέτρια ή μία γυναίκα νοικοκυρά ή έναν καλό υπηρέτη.¹²²

Τα όνειρα που αφορούσαν κάποια γέννηση ή κάποια εγκυμοσύνη, για τους αθλητές προμήνυαν κάποια ατυχία, αφού τα βρέφη δε μπορούν να περπατήσουν, να τρέξουν, ούτε να νικήσουν κανέναν. Όταν κάποιος ονειρευόταν πως είχε μεγάλο κεφάλι, ήταν ένα όνειρο καλό για όλους, είτε επρόκειτο για έναν πλούσιο άνδρα που δεν είχε όμως κάποιο αξίωμα, είτε για κάποιον φτωχό, είτε για έναν τραπεζίτη, είτε για έναν αθλητή κ.λπ. Ειδικά για τον αθλητή σηματοδοτούσε την επερχόμενη νίκη του.

Τα όνειρα που σχετίζονταν με τα μάτια για τους αθλητές που αγωνίζονταν σε δύσκολα και πολύ κοπιαστικά αθλήματα, προμήνυαν την ήττα. Ενώ αντίθετα για τους δρομείς προμήνυαν τη νίκη. Αν ένας δρομέας που επρόκειτο να αγωνιστεί έβλεπε στο όνειρό του πως τυφλώθηκε, αυτό σήμαινε γι' αυτόν πως θα νικούσε στον αγώνα. Αν σκεφτεί κανείς, πως όπως ο τυφλός δε βλέπει, έτσι και ο αθλητής που βρίσκεται μπροστά σε ένα αγώνισμα δρόμου δε βλέπει τους ανταγωνιστές του που βρίσκονται πίσω του. Όταν ένας αθλητής ονειρευόταν δύο ή τρία κεφάλια, αυτό ήταν ένα καλό όνειρο γι' αυτόν και σήμαινε πως θα στεφανωθεί σε τόσους αγώνες όσα ήταν και τα κεφάλια.

¹²²Βλ.Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 121.

Οι μηροί, οι κνήμες, οι βουβώνες, τα γόνατα και τα πόδια αποτελούσαν καλά στοιχεία για τους δρομείς που τα ονειρεύονταν πριν από κάποιο αγώνισμά τους. Αυτό σήμαινε γι' αυτούς πως θα κινούσαν τα μέρη του σώματός τους ταχύτατα. Θα μπορούσαν να τρέξουν τόσο γρήγορα, σαν να θέλουν να ξεφύγουν από μία φωτιά που τους ακολουθεί.¹²³

Όταν κάποιος άρρωστος έβλεπε στον ύπνο του κάποια μεταβολή του σώματός του, ή πως γινόταν χάλκινος αυτό προμήνυε θάνατο γι' αυτόν. Όταν όμως ένας αθλητής έβλεπε πως γινόταν χάλκινος, σήμαινε γι' αυτόν πως θα αποκτήσει έναν ανδριάντα μετά την νίκη του. Αν το όνειρο αυτό το έβλεπε ένας δούλος, σήμαινε πως θα ελευθερωθεί. Όταν ένας πατέρας ονειρευόταν πως τρώει τα πόδια του ή αν ήταν χειροτέχνης τα χέρια του ή αν ήταν παλαιστής τους ώμους του και το παιδί του ήταν δρομέας, το όνειρο αυτό σήμαινε ευημερία για το παιδί και ωφέλειες από το παιδί του για τον πατέρα.

Όταν κάποιος ονειρευόταν ένα στεφάνι από σέλινο, προμήνυε θάνατο για τους αρρώστους και ειδικά για όσους έπασχαν από υδρωπικία. Καθώς ένα τέτοιο στεφάνι γινόταν από ένα ψυχρό και υγρό φυτό και απονέμονταν ως βραβείο σε αγώνες επικήδειους. Παρόλο όμως που για όλους τους ανθρώπους ένα τέτοιο όνειρο σηματοδοτούσε κάτι κακό, αντίθετα για τους αθλητές αποτελούσε ένα καλό σημάδι. Τα στεφάνια που ήταν φτιαγμένα από φοίνικα και ελιά, προμήνυαν γάμους για τις ελεύθερες γυναίκες, αλλά και πολύχρονα παιδιά, αφού η φοινικιά και η ελιά από τα οποία ήταν φτιαγμένα ήταν δέντρα αειθαλή.

¹²³Βλ.Α. Δαλδιανός, *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983, σ. 70.

Επίσης ο φοίνικας συμβόλιζε το γιο και η ελιά την κόρη. Τέτοια όνειρα ήταν καλά και για όσους είχαν τη φιλοδοξία να αποκτήσουν εξουσία, αλλά και για τους φτωχούς ανθρώπους και για τους αθλητές. Για τους φτωχούς σήμαινε πως θα γίνουν πλούσιοι και αυτοί που επιθυμούσαν την εξουσία θα γίνονταν ένδοξοι. Για τους δούλους ειδικά αν τα έπαιρναν μετά από νίκη τους σε αγώνες, σηματοδοτούσαν την ελευθερία τους, αφού τα στεφάνια ήταν χαρακτηριστικό των ελεύθερων ανθρώπων.

Μέσα από την ανάλυση όλων αυτών των αθλητικών ονείρων, γίνεται ευδιάκριτη η διαφορετική προσέγγιση της ερμηνείας των συγκεκριμένων ονείρων από τους αρχαίους Έλληνες, στις περιπτώσεις των αθλητών και στις περιπτώσεις όλων των υπόλοιπων ανθρώπων, που δεν είχαν καμία σχέση με τον αθλητισμό.

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΜΑΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

3.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ

Η μαγεία είναι μία έννοια απόλυτα συνδεδεμένη με την επιστήμη αλλά και τη θρησκεία. Θα έλεγε κανείς πως η ιστορία της πηγάζει από τόσο παλιά, σχεδόν από τότε που ξεκίνησε και η ιστορία της ίδιας της ανθρωπότητας.¹²⁴

¹²⁴Βλ. Βαρδιάμπασης, Ν., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 3.

Όσον αφορά τις γνώσεις μας σχετικά με τη μαγεία, αυτές έχουν προκύψει από κάποιες συγκεκριμένες πηγές. Για παράδειγμα τα φυλαχτά, που αποτελούνταν από φύλλα πολύτιμων μετάλλων με εξορκισμούς. Άλλη μία πηγή μαγείας ήταν κάποιες μολυβένιες πλάκες με κατάρες, που αποτελούσαν τους κατάδεσμούς. Υπήρχαν όμως και κάποιοι ημιπολύτιμοι λίθοι, που σχετίζονταν με την προστασία των ανθρώπων και ονομάζονταν γνωστικά.

Στο χώρο της μαγείας αυτοί που κατείχαν σημαντικό ρόλο και έστελναν στους ανθρώπους την ευτυχία ή την αρρώστια, την καρποφορία ή την αφορία ήταν οι δαίμονες. Αυτοί κατοικούσαν σε βράχια, σε δάση, μέσα σε πέτρες, στην έρημο, σε βουνά, σε ποτάμια, σε δέντρα, στο νερό και σε διάφορες πηγές. Ό,τι και αν συνέβαινε στους ανθρώπους, αυτοί αποτελούσαν την αιτία.

Μόνο οι μάγοι μπορούσαν μέσα από την ιδιότητα της μαγείας που διέθεταν, να πολεμήσουν τους δαίμονες και να εξιλεώσουν τους ανθρώπους. Σε αντίθεση με αυτούς, οι ιερείς που αποτελούσαν τους λάτρεις των θεών, ασχολούνταν και αυτοί με κάποιες μαγικές τελετουργίες, μέσω όμως της θρησκευτικής οδού και γι' αυτό οι τελετουργίες αυτές χαρακτηρίζονταν θρησκευτικές.

Η μαγεία που σχετιζόταν με τους εξαγνισμούς και τις καθάρσεις που λύτρωναν τους ανθρώπους από τις ασθένειες, συνδεόταν με το θεό Απόλλωνα. Ενώ η μαγεία που αφορούσε τη γονιμότητα της γης, σχετιζόταν με τη λατρεία του θεού Διονύσου και της θεάς Δήμητρας. Οι δεισιδαιμονίες και οι προκαταλήψεις, υπήρχαν σε όλες τις εποχές και πάντα έπαιζαν σημαντικό ρόλο στη ζωή των ανθρώπων. Οι άνθρωποι οδηγούνταν σ' αυτές όταν κυριεύονταν από φοβίες, που έσπερναν στη ψυχή τους οι δαίμονες και τα κακά πνεύματα.¹²⁵

¹²⁵Βλ. Βαρδιάμπασης, Ν., *ό.π.*, σ. 5.

3.2. ΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΤΥΠΟΙ ΜΑΓΕΙΑΣ

Μέσα από τις αρχαιολογικές ανακαλύψεις προέκυψε το συμπέρασμα πως υπήρχαν στην αρχαιότητα τέσσερεις τύποι μαγείας. Όπως υποστηρίζει ο David Jordan αυτοί είναι «α) οι κατάδεσμοι, β) τα φυλακτήρια ή φυλακτά, γ) οι ημιπολύτιμοι λίθοι με επιγραφές και μεταλλικά μενταγίον, δ) οι μαγικοί πάπυροι.»¹²⁶

Οι κατάδεσμοι πάνω στους οποίους ήταν γραμμένες επιγραφές με κατάρες, αποτελούνταν συνήθως από λεπτές μολυβένιες πλάκες. Πολλές τέτοιες πλάκες ανακαλύφθηκαν μέσα σε τάφους από τους αρχαιολόγους. Τα ευρήματα αυτά αποτελούν δείγματα, που δηλώνουν πως οι άνθρωποι ζητούσαν από τους νεκρούς να δώσουν τις κατάρες τους σε εκείνους που τα ονόματά τους αναγράφονταν στις πλάκες αυτές. Αυτό γινόταν σε περιπτώσεις π.χ. αθλητικών αγώνων, ερωτικών θεμάτων κ.λπ.

Στα φυλακτήρια ή φυλακτά εντοπίστηκαν επιγραφές που σχετίζονταν με την προστασία από κάθε κακό, όπως πυρετούς, πονοκεφάλους και κάθε είδους ασθένεια που πίστευαν πως την είχαν στείλει οι δαίμονες. Οι επιγραφές αυτές είχαν την μορφή προσευχών ή εξορκισμών των δαιμόνων. Τα φυλακτά αυτά τα φορούσαν συνήθως σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους και τα έπαιρναν μαζί τους ακόμη και στο θάνατό τους.

Όσον αφορά τους ημιπολύτιμους λίθους με τις επιγραφές και τα μεταλλικά μενταγίον ονομάζονταν «γνωστικά» και συνδέονταν με την προστασία των ανθρώπων. Στις επιγραφές αυτές τα κείμενα είχαν άλλοτε χριστιανική, άλλοτε εβραϊκή και άλλοτε αιγυπτιακή επιρροή και πολλές φορές υπήρχαν πάνω τους σκαλισμένες διάφορες ανάγλυφες μορφές. Σε κάποιες περιπτώσεις όμως στους ημιπολύτιμους αυτούς λίθους υπήρχαν επιθετικές μαγικές ιδιότητες και όχι προστατευτικές όπως συνηθιζόταν.

¹²⁶Βλ. Jordan, D., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Οι Πηγές για τη Μαγεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 7.

Οι μαγικοί πάπυροι που διασώθηκαν χάρη στην προστασία τους από την ξερή άμμο προέρχονταν από την Αίγυπτο. Στους μεγαλύτερους παπύρους βρέθηκαν διάφορες συνταγές για μαγικές πράξεις, καθώς και για μαντείες-προφητείες.¹²⁷ Όσον αφορά τους μικρότερους παπύρους, οι οποίοι ήταν συχνά δραστικοί δεν περιελάμβαναν κάποιες συνταγές, αλλά τους χρησιμοποιούσαν ως φυλαχτά ή ερωτικά φίλτρα.

3.3. Η ΔΙΑΦΟΡΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΜΑΓΕΙΑ & ΤΗ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Στην αναζήτηση της διαφοράς ανάμεσα στις έννοιες μαγεία και θρησκεία έχει δημιουργηθεί ένα σοβαρό θέμα. «Σύμφωνα με τον Απουλήιο αν κάποιος συμμετέχει σε μία μαγικοθρησκευτική τελετή με τη θέλησή του είναι θρησκεία, ενώ αν δε συμμετέχει ηθελημένα τότε είναι μαγεία.».¹²⁸

Για να το αποδείξει αυτό ο Απουλήιος, έκανε αναφορά σε δύο παραδείγματα αντρών από κάποιο μύθο, στον Αριστομένη και τον Λούκιο, τονίζοντας την κύρια διαφορά ανάμεσά τους. Και οι δύο συμμετείχαν σε μία μυσταγωγία. Ο Λούκιος δέχτηκε να συμμετάσχει με μεγάλη προθυμία, ενώ ο Αριστομένης τελείως απρόθυμα. Επομένως ο Αριστομένης ουσιαστικά ποτέ δε δέχτηκε να πεθάνει και να ξαναγεννηθεί με τη θέλησή του. Κατά συνέπεια ποτέ δεν αποδέχτηκε και τον όρο μυσταγωγία στη συγκεκριμένη διαδικασία. Ενώ ο Λούκιος παρέδωσε ολοκληρωτικά τον εαυτό του στη θεϊκή επιθυμία με μεγάλη προθυμία. Ανυπομονούσε μάλιστα, να γνωρίσει τη νέα του ζωή και να υπηρετεί τη θεά του για πάντα. Μέσα απ' αυτό το παράδειγμα και τις διαφορετικές συμπεριφορές των δύο αντρών, προέκυψε για τον Απουλήιο η διαφορά ανάμεσα στη μαγεία και τη θρησκεία.

¹²⁷Βλ. Jordan, D., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Οι Πηγές για τη Μαγεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 9.

¹²⁸Βλ. Jordan, D., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Θρησκεία κατά Μαγείας στην Αρχαιότητα. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 20.

3.4. Ο ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΓΕΙΑΣ ΜΕ ΤΗ ΜΑΝΤΕΙΑ

Η μαγεία αφορά τις ενέργειες και τις πρακτικές που έχουν άμεση σχέση με το θεϊκό στοιχείο και τις υπερφυσικές δυνάμεις. Σύμφωνα μάλιστα με τον David Jordan «Η μαγεία είναι η θρησκεία των απομονωμένων ανθρώπων».¹²⁹

Συσχετίζοντας τη μαγεία με τη θρησκεία θα μπορούσε να πει κανείς πως η μαγεία είναι το μέρος της θρησκείας που το κράτος δεν αποδέχεται. Επειδή οι χριστιανοί κληρικοί που ήταν οι μεγαλύτεροι αντίπαλοι της μαντείας, θεωρούσαν πως η μαντική τέχνη ήταν ισοδύναμη με την προσφυγή των ανθρώπων σε δαιμονικές συμβουλές, για το λόγο αυτό η έννοια μαντική με την έννοια μαγεία ταυτίστηκαν. Μολονότι η έννοια της μαντικής χαρακτηρίστηκε από τους κληρικούς ως αίρεση, αυτό είχε ως συνέπεια να συνδεθεί άρρηκτα με την έννοια της μαγείας. Εν τέλει η μαγεία δεν κατάφερε ποτέ να γίνει αποδεκτή από την εκκλησία, καθώς υπήρχε η αντίληψη ότι αποτελούσε αίρεση.

3.5. Η ΜΑΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΡΩΜΗ

Εκτός από τους αρχαίους Έλληνες και οι Ρωμαίοι πίστευαν πάρα πολύ στους οιωνούς των πουλιών, στο κακό μάτι, στα φυλακτά, αλλά και στη δύναμη που έκρυβαν πολλές φορές κάποιες φράσεις. Όλα αυτά αποτελούσαν σημάδια της πίστης τους τόσο στη λευκή, όσο και στη μαύρη μαγεία και αποδεικνύουν το πόσο προληπτικοί και δεισιδαίμονες υπήρξαν.

¹²⁹Βλ. Jordan, D., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Μαντική και Μαγεία». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2, σ. 22.

Θα έλεγε κανείς πως οι Ρωμαίοι ήταν αυτοί που ενστερνίστηκαν τις πιο αντιφατικές δεισιδαιμονίες, οι οποίες είχαν προέλευση ελληνική, ανατολική και ετρουσκική. Οι συγκεκριμένες δεισιδαιμονίες σχετίζονταν με τη λατρεία της θεάς τους « Mana Geneta». Η θεά αυτή είχε πολλές ομοιότητες με τη θεά « Εκάτη»,¹³⁰ που όπως γνωρίζουμε, ήταν θεότητα της αρχαιοελληνικής θρησκείας και μυθολογίας. Η Εκάτη συνδεόταν με τη μαγεία, με τη γνώση της δημιουργίας διαφόρων φαρμακευτικών και δηλητηριωδών βοτάνων, τα φαντάσματα, αλλά και τη νεκρομαντεία.

Την τέχνη της μαγείας στους Ρωμαίους την κατείχαν κυρίως γριές γυναίκες που διέθεταν τεράστιες μαγικές δυνάμεις. Κατά τη διάρκεια της μαγικής τελετής χρησιμοποιούνταν δύο ομοιώματα, ένα μεγάλο και ένα μικρό. Το μεγάλο, που ήταν κατασκευασμένο από μαλλί, βρισκόταν σε απειλητική στάση, ενώ το μικρό που ήταν φτιαγμένο από κερί, είχε ικετευτική στάση. Η στάση αυτή δήλωνε την απόλυτη υποταγή ακόμη και στον ερχομό του θανάτου. Σε όλη τη διαδικασία της τελετής, η μάγισσα χρησιμοποιώντας διάφορα βότανα και φυτά, επικαλούταν τις θεϊκές δυνάμεις.

Στη Ρώμη οι κατάδεσμοι και οι καταπασσαλεύσεις αποτελούσαν τα συνηθέστερα φαινόμενα μαύρης μαγείας. Οι κατάδεσμοι σε μεταλλικό υλικό είχαν χαραγμένες κατάρες με μορφή επιστολής προς τους θεούς του Κάτω Κόσμου. Με τους καταδέσμους που ήταν επιγραφές με κατάρες, προσπαθούσαν οι άνθρωποι να παρέμβουν με σκοπό να παρεμποδίσουν τις πράξεις κάποιου εχθρικού προσώπου ή να του προκαλέσουν κάποια ασθένεια, ακόμη και το θάνατο.

¹³⁰Βλ. Γκοράνης, Γ. Π., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Η Mana Geneta της Ρωμαϊκής Περιόδου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 32.

Επειδή η μαγεία κρίθηκε από κάποιους ως έγκλημα, πάρθηκαν αυστηρά μέτρα και εκδόθηκαν ποινές εναντίον όσων διέπρατταν ανθρωποθυσίες. Παράλληλα δεν επιτρεπόταν σε κανέναν η παρασκευή ή η χρήση δηλητηριωδών ουσιών που απέδιδαν υπερφυσικές δυνάμεις. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε μεταφυσική ενέργεια που κινούταν έξω από τα νομικά πλαίσια, απομακρύνθηκε με κάθε τρόπο από την αυτοκρατορία των Ρωμαίων.

Από τη στιγμή που στη μαγεία αποδόθηκε ο όρος έγκλημα, ταυτόχρονα και στη λέξη μάγος, αποδόθηκε μία υβριστική διάσταση. Για το λόγο αυτό και ο αυτοκράτορας Αύγουστος, ζήτησε να καταστραφούν πάνω από δύο χιλιάδες πάπυροι αστρολογικού ή μαγικού περιεχομένου με τη μέθοδο της καύσης.

Σύμφωνα με τον Πολύδωρο Γ. Γκοράνη «η μαγεία σε όλη της την πορεία ενέπνευσε ένα μυστήριο, το οποίο αύξησε την γοητεία της ύπαρξής της και κατάφερε να προσδώσει με αυτό τον τρόπο μια μορφή πνευματικής αποκάλυψης.»¹³¹

Ως κατακλείδα σύμφωνα με όλα όσα έχουμε δει, θα μπορούσαμε να πούμε, πως στην αρχαιότητα οι άνθρωποι υπήρξαν λάτρεις της αναζήτησης του μυστηρίου, που έκρυβε καθετί άγνωστο σ' αυτούς. Η αναζήτηση αυτή ήταν το στοιχείο που τους οδηγούσε σε μάντεις, ονειροκρίτες και μάγους. Η ανθρώπινη αυτή ανάγκη δε θα πάψει να υπάρχει ποτέ σε όλους τους λαούς και σε όλες της εποχής καθώς αποτελεί «ίδιον» του ανθρώπινου γένους.

¹³¹Βλ. Γκοράνης, Γ. Π., [2004]. *Η Ιστορία της Μαγείας: Η Mana Geneta της Ρωμαϊκής Περιόδου. Ιστορικά Ελευθεροτυπία*, σ. 34.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αν αναλογιστούμε όσα διαβάσαμε στις γραμμές αυτού του βιβλίου, θα οδηγηθούμε σε κάποια συμπεράσματα και σε κάποιες συγκρίσεις σε σχέση με τη ζωή των ανθρώπων ανά τους αιώνες. Αναμφίβολα οι αρχαίοι Έλληνες, έζησαν σε έναν κόσμο πολύ μακρινό από το σημερινό δικό μας κόσμο. Η κουλτούρα, ο τρόπος σκέψης, ο τρόπος που αντιμετώπιζαν τα προβλήματά τους και οι αγωνίες για τα όσα θα τους έφερνε το άγνωστο μέλλον, είχαν τεράστια διαφορά από το σημερινό τρόπο σκέψης και έκφρασης των ανθρώπων. Ο σύγχρονος άνθρωπος δεν τρέχει πια στα μαντεία να πάρει χρησμούς για όσα τον απασχολούν, η θρησκεία όμως και τότε και σήμερα και πάντα, είχε, έχει και θα έχει κυρίαρχο ρόλο στη ζωή των ανθρώπων.

Οι αρχαίοι άνθρωποι πίστευαν πως οι θεοί θα τους βοηθούσαν είτε μέσω των χρησμών, είτε μέσω των ονείρων να οδηγηθούν στα σωστά μονοπάτια ή να γιατρευτούν από τις αρρώστιες. Αν κάνουμε έναν παραλληλισμό του τότε με το σήμερα, θα δούμε πως οι άνθρωποι καταφεύγουν και πάλι στη θρησκεία με έναν όμως τελείως διαφορετικό τρόπο. Στη σύγχρονη Ελλάδα, που η θρησκεία μας πλέον είναι ο χριστιανισμός, ο σύγχρονος άνθρωπος, εναποθέτει τις ελπίδες του στο θεό και στους αγίους, ειδικά σε περιπτώσεις σοβαρών ασθενειών, αναζητώντας την ίαση, ελπίζοντας σε ένα θαύμα.

Όσον αφορά τα λεγόμενα Ασκληπιεία που λειτουργούσαν ως θεραπευτήρια, αυτά μέσα από τη μεγάλη εξέλιξη της ιατρικής επιστήμης στο πέρασμα των αιώνων, έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονα ιατρικά κέντρα και σπουδαίους εξειδικευμένους επιστήμονες ιατρούς.

Όπως βλέπουμε όμως ,παρόλο που τα χρόνια περνούν και έρχεται η εξέλιξη σε όλους τους τομείς της ζωής, ωστόσο η επιρροή των προηγούμενων αιώνων και ο τρόπος ζωής των προγόνων των λαών,

πάντοτε παίζει κυρίαρχο ρόλο και επηρεάζει τη ζωή των επόμενων και των μεθεπόμενων γενεών. Όσο κι αν οι θρησκείες αλλάζουν και οι τεχνολογίες προχωρούν, ωστόσο κάποιες νοοτροπίες που αποτελούν τα αποφθέγματα της αρχαιότητας ακολουθούν πάντοτε το σύγχρονο άνθρωπο.

Σήμερα για παράδειγμα οι άνθρωποι δεν πηγαίνουν σε μάντεις και ονειροκρίτες να βρουν τη λύση στα προβλήματά τους, δεν είναι λίγοι όμως αυτοί που προσφεύγουν στους αντίστοιχους σημερινούς αστρολόγους και μελλοντολόγους, προκειμένου να τους συμβουλευτούν.

Συμπερασματικά θα λέγαμε, πως και τότε, αιώνες πριν και σήμερα αιώνες μετά, υπάρχουν άνθρωποι που πιστεύουν πως έχουν μαντικές ικανότητες, όπως οι μελλοντολόγοι π.χ. που αναφέραμε παραπάνω. Αλλά υπάρχουν και άνθρωποι που ακόμη και σήμερα καταφεύγουν σ' αυτούς πιστεύοντας πως θα βρουν λύση στα προβλήματά τους. Το σίγουρο είναι πως για όλα αυτά παίζει ρόλο και το «ποιόν» του ανθρώπου. Καθώς η παιδεία, η κουλτούρα, ο τρόπος ζωής και ο τρόπος σκέψης του κάθε ανθρώπου ξεχωριστά, είναι αυτά που τον καθορίζουν ως άνθρωπο σε όποια εποχή κι αν ζει. Αφού ο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και πορεύεται με τις αξίες ζωής που έχει μεγαλώσει και έχει γαλουχηθεί, μέσα από το οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1]. Βαλαβάνης, Π., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Η ακτινοβολία του Μαντείου των Δελφών». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2.
- [2]. Βαρδιάμπασης, Ν., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [3]. Βαρδιάμπασης, Ν., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [4]. Βαρδιάμπασης, Ν., [2004]. Τα Μαντεία: Αντί Προλόγου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [5]. Γκάρτζιου - Τάττη, Α., Βλαχοπούλου – Οικονόμου, Α., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Το Μαντείο της Δωδώνης». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2.
- [6]. Γκοράνης, Γ. Π., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Η Mana Geneta της Ρωμαϊκής Περιόδου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [7]. Δαλδιανός, Α., *Ονειροκριτικά-Αρτεμίδωρος Δαλδιανός*, τόμ. Α', μτφρ. Γ. Παπασταμόπουλος, εκδ. ΑΙΓΟΚΕΡΩΣ, Αθήνα 1983.
- [8]. Δημητροκάλλης, Γ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Ο σαμάνος μάντης – θεραπευτής – ψυχοπομπός». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1.
- [9]. Ζερβού, Α., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Ο μάντης του πολέμου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [10]. Ιακώβ, Ι. Δ., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Η Κασσάνδρα στον Αισχύλο και τον Ευριπίδη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.

- [11]. Καλόφωνος, Γ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου...
Όνειρο: «Εγκοίμησις». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*.
- [12]. Καλόφωνος, Γ., Μαυρουδή, Μ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις
στον ύπνο σου... Όνειρο: «Από τον Αρτεμίδωρο στον Αχμέτ».
Καθημερινή [Επτά Ημέρες].
- [13]. Κάλφας, Β., [2001]. Διάγνωση και Πρόγνωση: Ο Αρτεμίδωρος και
η αρχαία ερμηνευτική των ονείρων. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78.
- [14]. Κούκη, Ε., [2001]. Τα Θεραπευτικά Όνειρα της Επιδαύρου. *Τέχνες
Αρχαιολογία*, τεύχ. 78.
- [15]. Κωνσταντινίδου, Σ., [2004]. Τα Μαντεία: Μαντική και Πολιτική
στην Αρχαία Σπάρτη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [16]. Λιόντης, Κ., [2003, 5 Ιανουαρίου] . Σαν δεις στον ύπνο σου...
Όνειρο: «Εψές Είδα-Πρόλογος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*.
- [17]. Μαρωνίτης, Δ. Ν., Μίσσιου, Α., Βαλάκας, Κ., Πασχάλης Μ. κ.ά.,
*Όψις Ενυπνίου: Η χρήση των ονείρων στην Ελληνική και Ρωμαϊκή
αρχαιότητα*, εκδ. Δ. Ι. Κυρτάτας, Ηράκλειο 1993.
- [18]. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της
Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Η
Μαντεία στους Έλληνες και τους Ρωμαίους». *Καθημερινή [Επτά
Ημέρες]*, τεύχ. 1.
- [19]. Παπαθανασίου, Μ., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της
Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Μαντικοί θεοί και
ήρωες». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2.
- [20]. Πετρόπουλος, Ι., [2001]. Το Όνειρο στην Αρχαιότητα: Το Όνειρο
στην Ελληνική Αρχαιότητα. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78.
- [21]. Πόλκας, Λ., [2005]. Μάντεις και Μαντική: Το Χρηματιστήριο του
Ονείρου. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.

- [22]. Οικονομίδης, Σ., [2001]. Προαρχαϊκή Ελλάδα και Όνειρα-Ονειρικός λήθαργος-Ψυχική εγρήγορση-Πολιτική αφύπνιση. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78.
- [23]. Τζουβάρα-Σούλη, Χρ., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Το Νεκρομαντείο του Αχέροντα». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 2.
- [24]. Χριστίδης, Α.-Φ., [2004, 31 Οκτωβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Μαντεία και Προφητεία στον Αρχαίο Κόσμο: «Προφητικός λόγος-Ποιητικός λόγος». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1.
- [25]. Ψαρουδάκης, Κ., [2004]. Τα Μαντεία: Μαντεία στην Αρχαία Κρήτη. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [26]. Bonnechere, P., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο του Τροφωνίου στη Λιβαδειά. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [27]. Dodds, E.R., *Οι Έλληνες και το Παράλογο*, μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης, εκδ. Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1978.
- [28]. Flaceliere, R., *Μάντεις και Μαντεία στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφρ. Α. Δημητρίου, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1964.
- [29]. Gruben, G., *Ιερά και Ναοί της Αρχαίας Ελλάδας*, μτφρ. Δ. Ακτσελή, εκδ. Ινστιτούτο του Βιβλίου – Α. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000.
- [30]. Jordan, D., [2004, 28 Νοεμβρίου]. Η Αγωνία της Πρόγνωσης. Αρχαία Ελληνικά Μαντεία: «Μαντική και Μαγεία». *Καθημερινή [Επτά Ημέρες]*, τεύχ. 1.
- [31]. Jordan, D., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Θρησκεία κατά Μαγείας στην Αρχαιότητα. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [32]. Jordan, D., [2004]. Η Ιστορία της Μαγείας: Οι Πηγές για τη Μαγεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [33]. Ogden, D., [2004]. Τα Μαντεία: Τα Νεκρομαντεία. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.

- [34]. Price, S.R.F., [2001]. Το Μέλλον των Ονείρων: από τον Φρόνυτ στον Αρτεμίδωρο. *Τέχνες Αρχαιολογία*, τεύχ. 78.
- [35]. Suarez La Torre, E., [2004]. Τα Μαντεία: Το Μαντείο των Δελφών. *Ιστορικά Ελευθεροτυπία*.
- [36]. <https://www.google.com>